

Módis Ákos

**Törekvések
a filozófia speciális ágainak
kibontására**

Nietzsche Frigyes
„Im-Igyen szóla Zarathustra” című könyve
magyarországi kiadásának
100. évfordulójára

2009

Az igazság túl rövid ahhoz, hogy a hétköznapiakban használható alakot ölthessen. Ezért az emberek meghosszabbítják igaz dolgaikat. Így a hazugság sem egyéb, mint egyszerű igazságaink elvárt méretre való igazítása.

(aforizma az olvasóhoz)

TARTALOM

Jelölési konvenciók

Előjáró-beszéd

A legmélyebb alapvetés

Az alapvetés általános kérdései

Okság

Élő és élettelen

Tér és idő

Az élő alapvetés

Kapcsolódó fogalmak

Pedagógia – válságkezelés

Pedagógia – értékelés

A művészetekről

Zárszó

Felhasznált irodalom és szerzői jogok

Jelölési konvenciók

Dőlt betűs rész: hangsúlyozása adott szavak, kifejezések jelentésének, azok lényeges voltának kiemelése.

A szövegkép természetesebb olvashatóságát általában *három egymás után elhelyezett pont*, a „...” megjelenítésű karakter szétválasztó funkciója támogatja.

A helyesírás tekintetében támaszkodtam a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadott, „A magyar helyesírás szabályai” című könyv *tizenegyedik kiadására*, valamint az Interneten található „hivatalos dokumentumok lejegyzési módját” is figyelembe vettem.

A szigorú értelemben vett helyesírási szabályok alól – a mondanivaló „erőteljesebb megjelenítése érdekében” és a fentiek szellemében is – alkalomadtán eltértem.

Elöljáró-beszéd

Minden ember bölcs. Ki-ki a maga módján. A bölcsesség pedig nem egyéb, mint különös szabályozó erők folyamatosan változó gyűjteménye. Az egyén – akár jómagam is – innen merít, ide ír vissza mindennapos kalandjaiból való visszatérése során. Életben maradni testi-lelki vonatkozásban, ez minden bölcsességünk legmélyebb alapja. Ám amíg élek, életben maradok. Ekképpen buzog bennem – talán nem is annyira titkosan – némi bölcsesség, bármelyikünk bölcsességéhez hasonlóan.

Világról alkotott véleményünk, friss élmények begyűjtésével tehát nem marad felszínen, miképpen bölcsességünk tára elnyeli, feldolgozza és nyilvántartásba veszi azt. Célorientált feladatról lévén szó (életben maradni szükséges), a gyors és hatékony működés biztosítása kiemelt szempont. Azonban sikeres beüzemelését követően a naprakész állapot fenntartása előbb-utóbb nehézkessé válik. Logikusnak tűnő elrendeződéseink – újabb adatok beillesztésével – összekuszálódni látszanak. Ilyenkor az egyén, tevékenysége során úgy érzi, lába alól kezd kicsúszni a talaj. Az észelvek egyre-másra beépülő ágai gyűjteményünk lapjain lassan összemosódnak, már-már reménytelenül. Gyors számadást követően a belső ítélőszék meghozza utolsó döntését. Ez megfagyasztja a felszínt, bölcsességünk hullámszáma lassan elcsitul. Marad a mélyben némi lüktetés, ám ezt követően már csak az utolsó állapot, a dermedés pillanatának látványa áll elő néma válaszul minden újabb jelenségre.

Túl sok a teher. Az információ áradat – még ha ismétli is önmagát – könnyű utakon éri el korunk emberét. A hír egyetlen darabkájáért is megküzdöttünk valaha. Ma már teher, túl sok teher minden ami új, vagy ami annak mutatja magát. Félbehagyott bölcsességeink a mélyben pihegnek, míg a gyanakvás és az *érkezőnek már előre való sejtése*, osztogatnak parancsokat odafent.

Egy darabig jól megy ez így. Évek, évtizedek telnek el meglepő hirtelenséggel. Legalábbis az újabb megtorpanás pillanatában utólag már úgy érezzük. Életünk egy szakaszának lezártával, valamely nagy igazság összeomlása idején azonban töredezni kezd a jég, rianások rémisztik megszokásaink könnyű táncos figuráit. A jól begyakorolt mozdulatok hibázni kezdenek. Búvárkabin csobban és tér vissza általában a hírrel, amelynek nyomán a teljes tisztítás és fenékkotrás „elrendeltetik”. Ezt követően – gyors feltöltés után – a ciklus újra kezdetét veszi.

Mert mint mondtam: nincs olyan ember, aki a bölcsesség egy falatkáját ne venné magához, innen-onnan, akár a másét, sajátját. *Ám a bölcsesség szeretete, annak gondozását jelenti.* A gondozás pedig nem pusztán cselekedet, hanem hosszú, véget nem érő folyamat. Így ugyan egyé válunk, azonosulhatunk figyelmünk tárgyával, azonban saját ösvények kitaposásával féltő, hogy „legfőbb értelmét” veszti el közösségi létünk. Az ugyanis gyakorta hangoztatja: „tedd félre dolgaid, hiszen amott már elkészült, vedd el, van másik”. Megszokott „jó” út a csere, majd az ezt követő rutinos rajt, lévén, hogy nincs idő rendezni és állandóan módosítani ítéleteinket, mintegy ennek fényében filozofálni ... ahogyan azt talán az ókor sokadik embere is megtette. Helyette – legjobb esetben is csak – tanulmányozzuk a történelem során kialakított nézeteket és módszereket a magas szintű megismerés, a legnagyobb kérdések gyors letapogatása, a *mindenben való eligazodás* reményében. Ekképpen a bölcsesség szeretete odavész, még mielőtt megértenénk, milyen eszményi forrás torkán ücsörgünk csaknem egész életünkön át, messzibe meredő türelmetlen, borzas tekintettel.

Bár módszerek és bejárat utak segítenek, mégis: a magunk keserves tapasztalataival fölszívott tűnődés-tudás-tévedés tavacska öngyógyító, természetes ereje kellene, hogy gyógyír legyen minden gyötrelmes kételyre, pusztulásra, még a halálra is.

A technika ugyan – miszerint *szeretem és gondozom bölcsességem* – nem hártja el a koccanást, sem a nyomában jelentkező sérülésnek útját nem állja, de éppen ebben a környezetben fejt ki áldásos tevékenységét. Jótékony működésével *a világba odavetett*, ösztönszerűen verdeső, kezdetben riadt, majd később *ezt a vonását a végzetig leplező* valamennyi élő egyed egyetlen, végső támaszát nyújtja.

A legmélyebb alapvetés

Filozofáló magatartásom legerősebb cölöpe nem lehet más, mint a *létezés* fogalmát felépítő gondolatsor. Ha nem így lenne, bármiről beszélhetnék, igazságot kanyarítanék belőle. A magyarázó logika ugyanis a legmélyebb alapvetés hiányában ellanyhulva, kerülő utakon, mindig megkapná az esélyt a menekülésre. Azonban a gondolkodó ember törvénye – épp ellenkezőleg – a támadás és nem a védekezés taktikájára van kimódolva. Kell, hogy legyen hát olyan erő, amely ezt a szükségletet erénnyé kovácsolja, messzi távlatokba lendíti, kikényszerít és védelmez minden újabb elképzelést, de mindezt a fejlődő folyamatok árnyékában cselekszi meg, jótékonyan. Ez a kényszerűség jelöli meg számomra feladatul, mint első és mindenek fölött lebegő alapvetés, a létezés problematikájának áttekintését saját világgépem kialakítására.

Lét és létezés. Egymás ok-okozat viszonyú meghatározói fordított sorrendben. Tehát amennyiben bizonyos lehetek abban, hogy létezem, jogosan vetem fel az igényt a *létrejött lét*¹ ismérveire vonatkozóan. Nyilván a probléma elágazó és felfejlődő ezután, míg az indító kérdés a maga viszonylagos egyszerűségében így szól: Mi a létezés?

Gyanítom egyelőre, hogy a szó, miszerint „létezik”, a „van” fogalomtól túlmenően olyasvalamire mutat, ami filozofikus értelemben ébredő megközelítések elhajló és kibontható rendszerévé képes szerveződni. Gyanítom továbbá azt is, hogy a szándék, amellyel a „vanból” a „létezés-t” a gondolkodás tudománya a maga hasznára gondozásba vette, nem öncélú útvesztő bejárata csupán, mint ahogyan az sem minden ok nélkül való, hogy ezt a kifejezést azután a hétköznapi szóhasználat milyennek nagy lelkesedéssel vette vissza, tette újra a magáévá. Így ismét a megszokás talaján növekedve, a fogalom visszaengedi önmagát a nyilvánvalóság mocsarába, keveredve a „van” és „létezik” szürke, kivehetetlen, rossz szagú anyaggá.

Ami van az létezik, a létezőt elfogadjuk, az alapvetés pedig maga a létezés ... hiszen oly egyszerű így körbejárni a malmot. Ám ahogyan tágul ez a hurok, mert feszíti, egyre feszíti számos probléma: öko- és technológiai önfenyezettség, az ember zajos problémái közepette hajlamos megfeledkezni arról, hogy valójában a messzibe vezető út a hatalmassá váló ív egy része csupán. A pálya, amely a jövő irányába térít el, körforgásban tart minden rátévedőt és éppen a filozofáló ember lehet az, aki az örök visszatérő problémáknak arról integetni tud. Így módomban áll újra górcső alá vonni a *létezés* kérdését és a belőle származó bonyodalmakat, hiszen azt sem mint alapvetés, sem mint végleg bezárult dosszié tartalmát, a fentiek értelmében nem tudhatom magam mögött.

A „dolog előzményéről” pedig legyen megemlítve még annyi, hogy a szóban forgó gondolattal (létezés) kapcsolatos „sorsdöntő napon”, éppen a kisgyermekes családok legszentebb órájához, a délutáni alvás idejéhez érkeztünk el. A csendes, hátpihentető sziesztázás nyugalma egyszerre tompa dübörgés, monoton ritmus moraja zavarta meg valahonnan a távolból, vélhetően nem is olyan messziről. Szokásos értelmező beszédeinken túljutva – mivel feleségemmel „szívesen tartunk efféle szeánszokat” – úgy döntöttem, hogy ezúttal lemondok a felderítő órjáról izgalmáról: hagyom az eseményeket maguktól elrendeződni. Ahogyan így, szorult helyzetemben fészkelődök, már éppen a fejhallgatóért nyúlnék, amikor a gondolatársító, eltérítő mechanizmus hirtelen működésbe lendült és amint mondani szokás: ötlet jelentkezett. A legjobb gondolat pedig kérdés formájában kopogtat, csendesen és alázatosan, mint aki tudja, hogy odaátrol igen nagy értetlenséggel fogadják majd.

¹ ... a most már alapul vehető lét ...

Félve ugyan, kételkedve bár, de valahogy így, elhangzott a felvetés: *Vajon akkor, ha a „messzibe szóló”, valahol a környéken tanyázó szomszéd csöndes, visszahúzódozó természettel bír, remete féle szerzet volna, akkor is rendelkezne létével az én irányomban?* Megremegtetett a gondolat, hogy ebben az esetben senki és semmi volna az, ami most-e „csöndes órán” oly nyilvánvalóan jelenti önmagát, szinte befészkelve lényét az életünkbe.

Hogyan lehetséges az – fűztem tovább –, ha valamiről nincs tudomásom, az úgy tűnik, mintha nem is létezne, pedig természetesen van(?), hiszen ez nyilvánvaló(!)? Szó szót követ, az indíttatás és a gondolatok burjánzása valahonnan innen, a mindennapok alapvetéséből eredez, és nincs ebben semmi különös, hiszen én éppen úgy tartom magamat, mint amolyan kényelmes vadászt, aki inkább otthonában keres, majd talál magának erdőt.

Miután a helyzet komikumából a lényegét így szerencsésen kiemeltem, azaz eljutottam a (sajnos) természetes jelenségből fakadó ellentmondás föltárásáig, vizsgálódásaim középpontjába a filozófia talán legmakacsabb problémája, a gondolkodás művészetét leginkább meg-lényegítő elem, a *létezés miben létének* kérdése került. Ám amint az imitt-amott szaporán fölbukkanó gondolat-töredékek záporába érkeztem, lassan tudatosulni kezdett bennem az elő-varázsolt probléma szépségén túl az is, hogy annak eleven erővel fölmagasodó alapvetéseiből kell elrugaszkodnia minden, magára csak valamit is adni akaró, aktívan és megfontoltan előre araszoló filozófus hajlamú kételynek és gondolatnak.

Visszatérve hát a kifejtésre, felteszem újra a kérdést, most célzattal így fogalmazva: *Mondhatom-e a dologról, hogy létező, amennyiben az számomra ismeretlen?* A „hamar válasz” – feltételezem – valahogy ekképpen szól: *Természetesen mondhatom, hiszen a dolgok térben és időben való elhelyezkedésük alapján, tőlünk teljesen függetlenek.*

Csakhogy az odaértett, ám ki nem mondott szó ebben az esetben – talán a magyarázat mélyén túlon túl déldegetve – jelentős szereppel bírhat az ellenvetés, a vitát kezdeményező akarat oldaláról. Ez a hiányzó lényeg pedig így hangzik: *észlelő*. A szövegkörnyezetbe visszaemelve: *... tőlünk észlelőtől teljesen függetlenek ...*

Amennyiben tehát eltekintek magától, az *érzékelés létezésétől*, úgy a *szellem* a maga erejével útját állja minden további vizsgálódásnak és ezzel az ösvény végéhez érkezek el.

Ám az akadály minden esetben, az emberi természetből eredően, valamely leküzdeni való jelenséget kell, hogy jelentsen. Ez az akadály – mint kihívás – most a filozófia másik nagy (Vagy mindig ugyanazon?) talányaként áll elő, amikor az észlelőnek az észlelet tárgyától való teljes elszakadása okán, feszegetem a kérdést: *Egyáltalán lehetséges-e hogy valamely dolognak egysége teljes és megbonthatatlan legyen?*

Lám a csapda nem működik, hiszen tudom, hogy a kérdésben nem a válasz lehetősége, hanem maga a hittétel van elhelyezve. Így hát szép lassan belátom, hogy minden apró mozzanattól rövid úton juthatok el végzetes döntések meghozataláig, miközben az elágazások pontjain sűrűn integetnek egymásnak majdani nagy ellenfelek.

Tovább lépek. Hiszen mind inkább aggaszt a tény, hogy immár a nyitókép bizonytalan távolából milyen súlyos kérdések ütközőpontjába kerülök.

Kitámolyogva a *szellem* árnyékából, érzékeim útján nyert hitemmel szólok. Az *észlelő* dal-lamát dúdolom és úgy tűnik, ez megnyugvást okoz nekem. A tapasztalás egyszerű örömeinek örök várományosaként, a feltett kérdésre, mi szerint *létezik vajon, ha számomra ismeretlen?* ... egykedvű nyugalommal dünnyögöm: „talán számomra nem létező, ám ha másvalami érzékei hídján azt megközelíteni képes, annak okán mégis azzá lehet ... Azonban akkor, ha nincs észlelet, amely a dologgal való párbeszéd útján ébredne, abban az esetben maga a

dolog nem egyéb és nem több, mint elképzelés, mely lába nélkül lebeg csupán, egy látomás, amely önmagát is minduntalan csak megkérdőjelezni képes.”

A két hozzászólás tehát merőben ellentétes irányba terel. Míg a *szellemé* biztató és kedélyes kijelentés a *független létező* oldalán, addig az *érzetek üzenetére* hivatkozó válasz a *létezés viszonylagos szintjeit* taglalja.

Én magam-e kérdésben most nem nyitok vitát, pusztán elégedettséggel tölt el az érzés, hogy a visszahelyzet kialakulása ismét meggyőz egy probléma sok-arcúságáról. Hiszen annak okán megvilágításba került, hogy az egyes ágak bejárásával, a tartó pillérek teherbírásának vizsgálata – már esetemben is – immáron elkerülhetetlen cselekedetté válik. Belépő fogalmak a *tér, idő, szellem, észlelő és észlelet*, melyek a *létezés* körül keringenek, no meg a viszonyt kifejező *függőség* esetleges volta, amely a kérdés alapjaiban helyezi el önmagát. Továbbá érdemes fölvilantani azt a „két aprócska mozzanatot”, amellyel a *szellem* önmagát, az *észlelés* pedig önmaga becsületét védelmezi alapérveléssel, minthogy mindkettő maga-magához igazít, semmiképpen sem pártatlan megítélés útján.

Miután a fölvetések és kérdések szemlátomást jól vezetnek vizsgálódásom menetét, azt gondolom itt az ideje az „újabb hozzászólásnak”, ha másért nem, hát a dologhoz kapcsolódó megannyi finom részlet előteremtése céljából. Ekképpen remélem megközelíteni az utat: az egyetemes lényeg irányába vezető jelentéktelen ösvények fölfedezésével. Amely különös járatok időt biztosítanak arra, hogy azokon való bolyongásaimban átértékeljem és ilyen módon mintegy megérintsem a problémát újra és újra a maga sokszínűségében, továbbá a megfelelő szeletet elválasztva, abból legyen képes eljutni a *magamnak kijáró* általános igazság felismeréséig.

De még ez a gondolatsor is, amely kissé talán hosszan ugyan, de igyekszik megfogalmazni föltáró taktikám lényegét, kényszerűen magában kell, hogy hordozza *magát a megoldatlan kérdést*, annak súlyos terhét, amikor – igaz – megfontolva írtam le a szót: *felismeréséig*, ám kevés ideig még meditáltam azon, hogy ne inkább a lehetséges alternatívák közül válasszak: *megformálásáig, lejegyzéséig?*

Vajon az igazságot megalkotom és leírom, vagy „csupán” felismerem, föltárom? Tőlem függő, vagy független valóságot elevenít meg? Valóság, vagy csupán mint délibáb lengedez az út fölött, amelyen mi magunk, emberek járunk szorgosan, dolgaink körül sürgölődve?

Van tehát okom, sőt nyomós okom van azt feltételezni, hogy az alapvetés hiánya az, ami minden jelenlévőt esetlegessé tesz, és éppen ennek az állapotnak az elfogadhatatlanságában gyökerezik minden reményem, minden jelenlévő várakozásom bizonyossága. Ám amennyiben valami elfogadtatja velem és megértem netán, hogy a megértés korlátja éppen önmaga lényegében rejlik, valamint fölfogom, hogy a gondolat nem lehet más, csupán önmaga örökös ellensége és önnön lényegének titkos megrontója, úgy ebben az esetben mint alapvetést, mint valamiféle általános és megtámadhatatlan szkepticizmust: az örök ellenvetés módszereit kell rendszereznem és azokat érveléseimben muszáj, hogy attól kezdve érvényesíteni tudjam.

Azonban ahogyan azt az imént elterveztem, íme ismét egy kérdés, pontosabban egy példázat, a létezés lényegének, jellegzetes problémáinak megvilágítása céljából.

Tekintsük Michelangelo mestert munkája közben. Képzeljük el, amint éppen kapja a hírt, a várva várt és már alig remélt anyag, a gigantikus márványtömb érkezéséről, amiből majd elkészíti, a későbbiekben oly sokak által megcsodált, Dávid-ot ábrázoló szobrot. Ám a meztelen férfitest, az alkotás, amely által a „firenzei renaissance” oly nevezetessé lesz majd a világban, még a tömb belsejében pihen. Talán másnap, amikor a mester ránéz a márvány-alapra, azon hajdan megkezdett munkák nyomait figyelni méltatlankodva, látni véli majd, sőt látja is az ő művét, Dávid fölmagasodó alakját, a fiatal test szépségét és erejét, annak büszke tartásá-

ból sugárzó, kimondhatatlan lényegét. De inkább álmodozás, kóbor energiák ébredése csupán az, ami körbeveszi az alkotót műhelyében, midőn műve még az anyag fogságában rostokol.

A kérdés pedig így szól: *Vajon melyik az a pillanat, amelytől létezőnek tekinthető a szobor?*

A probléma hangsúlyos oldalait kiemelő válasz-variációk pedig – feltételezem – a következők:

- a) Abban a pillanatban, amikor a mester befejezi a munkát, azaz többé már nem végez rajta változtatást, „a szobor él”.
- b) A szobor létezőnek tekinthető a munka egy bizonyos fázisától kezdve, amikor rajta a lényeges vonások már kirajzolódni látszanak, így azok megnevezhetők.
- c) Ez a szobor „mindig is eleven volt”, hiszen a márványtömb mélyén – igaz csupán képzeletben – éppen úgy megrajzolhatók annak határai, sőt az általa igényelt tér-részt pontosan oly módon tölti ki, mint a munka befejeztét követően.

Látom tehát, hogy a „vélemények” igen erősen megoszlanak. Talán a b) válasz a leginkább felejtendő, hiszen ez adja a leghomályosabb eligazítást, a kérdés megválaszolását illetően. Azt is észreveszem ezután, hogy az a) és c), egymással merőben ellentétes álláspontot leszögező feleletek. Továbbá megszokott válasznak tekinthető az a), hiszen egészen ez idáig – mint szinte mindenki – „röptében” talán magam is ezt választottam volna. Végezetül érezhetően provokatív, de valószínűleg jó irányban ötletelő a c) vélemény, annak várható következményeit is figyelembe véve. Világos tehát, hogy innen kell közelíteni, ha a példázatból tanulságot, a tanulságból pedig új ösvényt szeretnék az alap-probléma irányába hasítani.

Célszerű ekképpen, a két átellenes válasz, a) és c) együttes vizsgálatát végrehajtani. Kutatni kell a szembenálló oldalak közös jellemzőit, valamint újabb kérdések felvetésével tisztázandó, hogy az egyik-másik álláspont sarkalatos pontjaiból milyen természetű megoldások, illetve problematikus oldalak születhetnek.

A két vélekedés egyező vonása, hogy mindkettő a szobor *térbeli elhelyezkedését* tekinti a válaszadás kulcsának. Míg az előbbi azt hangsúlyozza, hogy ez a térkitöltés (a végső alak formájában) legyen egyértelműen meghatározott a szemlélő számára, addig az utóbbi már már axiomatikus alapvetéssel épít a szobor háromdimenziós valóságban való megelevenedésére. Sőt mind az egyik, mind a másik válasz elhajlik a b) irányába oly módon, hogy igaz árnyaltan ugyan, de valamennyien feltételeznek egy eszközt, ha úgy tetszik *észlelőt*, amely mintegy a szobor létezésének hitelesítő alanyaként jelenik meg saját igazságuk kiteljesítésére:

- a)) a „csoda” hírére a várost fölkereső idegenek
- b)) a mestert munkájában körülvevő kíváncsiskodó firenzeiek
- c)) a mester, amint elgondolkodva a márványtömbre tekint.

Ám pontosan ebből az irányból, a létezés jogosságát hordozó alany látószögéből kiindulva, változtatva azt a – vizsgálat alá vont – két alternatíva között, jutok el oda, hogy a különböző ágak beszűkülését eredményező ellentmondások, végzetes hibák is előbb-utóbb a napvilágra kerülnek, ugyanis:

- a))) Mulatságos dolog elképzelni, amint a mester végezetül leteszi a kalapácsot, vésőt ... majd ezután összecsapja a kezét nagy csodálkozásában, amint ráismer művére.
- b))) Miképpen élné meg Michelangelo, ha munkáját a bámészködő idegenek gúnyos megjegyzései közepette kellene végeznie, mivel amazok a mester alkotói képzeletét csupán egy örült látomásainak tekintenék?

Akárhogy is nézem tehát, a példához kapcsolódó gondolatok és kérdések általában a létezés viszonylagos voltára, a szemlélő oldaláról érvényes létezésre, a *függő létezés* problémájára vetnek fényt. Így visszatérek a „*Létezik-e, ha számomra ismeretlen?*” kiindulópontú, már fölvezetett dilemma, *észlelés alapú megközelítéséhez* és ennek ténye magában hordozza a megállapítást: ha ott, akkor, abban az irányban voksot teszek, úgy az itt fellépő valamennyi kérdés megválaszolásának kényszerét is most föl kellene vállalnom.

Ez azonban nem sok sikert eredményezne olyan esetekben, mint például a c)-beli felfogás egyenes következményeként jelentkező *végtelen sok szobor létezése*, vagy akár az a) és b) válaszok alapvetéseiből eredő *folytonossági probléma* kibontása.

Tudniillik a c) indoklás alapján nem csak a Michelangelo által „kimódolt” szobor létezik abban a bizonyos márványtömbben. (Sőt tudvalevő, hogy valójában egyéb célból hozatták Firenzébe az anyagot és csak azt követően került a mester munkaterületére, amikor az eredeti elképzelések idővel kudarcot vallottak.)

Míg a másik esetben viszont ugrás van kezdet és vég között, azaz közbülső állapotok bevezetésével, zezugos kitérővel juthatunk el a létezés bizonyosságához.

De még ha ezeket a nehézségeket el is fogadom, akkor sem kerülhetem meg azt a feladatot, amelyet a *tér-*, sőt a hozzá makacsul tapadó *időfogalom* bevezetése és helyes értelmezése jelent, hiszen a szobor-példázat iménti módon való fölvezetése igen erősen használja mindkét alapvetést.

Az elemzés a Dávid szobor kapcsán talán még hosszán folyhatna tovább, esettanulmányok egész sorát lehetne innen-onnan, nem is annyira a mélyből előkotorni, ám úgy gondolom, hogy támaszkodva a hitre, amelyet az *egyszerűség eszménye* vezérel, valamint az előállt kérdések alapján a probléma mélységét fölmérve, most már képes vagyok leírni, de legalábbis immáron képlékeny alakjából formába önteni azt, amit a *létezés miben létéről* tudni vélek. Nem felejtsem el honnan indultam és tudom hová szeretnék megérkezni. Olyan általános és egyszerű alapot keresek, amely fedésbe hozható valamennyi fölmerült problémával, de még a majdan előállóval sem keveredhet végzetes ellentmondásba. Nyugalmas tenger, amely a fölibe szelíden libbenő szeleknek jó barátja, így látom én a létezést. Amely, amint a végtelen természet, önmaga viharából fakad dalra és csapkod dacosan, felszínén táncba visz, vagy ragad el magába minden rámerészkedőt. Így gondolom én el a létezést.

A fejezet bevezető példájából, az egyik legkényesebb pontra, talán helyes a kifejezés: a *létezés praktikumára*, sikerült ráirányítani figyelmem fókuszát. „Szomszédolás” ürügyén el kellett gondolkodnom azon, vajon érdemes-e ... egyáltalán képes vagyok-e rá, hogy a létezést „vakon elfogadjam”? Amíg a *szellem* nagylelkűen rábólintott, ne kételkedjek, addig a *szemlélő* makacsul követelt „kézzel fogható bizonyítékot” és biztatott: lépjek táborába. Nem foglaltam állást és megvallom, jó érzéssel töltött el a tudat, hogy a döntő lépést ekkor még módomban állt elodáznai.

Mert egyfelől elgondolkodtat, sőt zavar a megkötés, ami a „hiszem, ha látom” alapelvől eredez, míg a *szellem* engedékenységét az emberi szemlélet, a fantázia és képzelet szüleményeként gyanítom fölkeredni.

Ez utóbbi képződmények, mint látomások lepik el, borítják be a gondolkodást különös árnyékvilág súlyos leplével, ahol a vég nélküli absztrakció, mint a matematikai formalizmusok kigyózó sora, vagy általában maguk a fogalmak, már-már önálló életet élnek, ezáltal megzavarva *ok* és *okozat* valós láncolatában az addig megszokott és elfogadott rendet.

Úgy vélem, aki a *szellemnek* hódol, valójában magát a következtető logikát veti el, így az elme östörvényét, mintegy új áldozó oltárral helyettesíti. Az *észlelésről* ugyanakkor azt sejttem, talán a legnagyobb kelepce lehet, amely élete során az ember útjába kerülhet, és ez valóban, minden mozdulatában érvényre jut, szünet nélkül, szakadatlan.

Szükségem van hát olyan rendező elvre, amely innen-onnan merít, középen halad át, míg meglévő dolgaimat inkább helyére teszi, semmint azokat gyökerestül fölforgatná.

Bármi ami *élő*, nem egyéb, mint *érzékeny* ilyen-olyan módon fölépülő halmaza. A világgal való *párbeszéd* során ez a mindenre nyitott, kisebb-nagyobb egység lassan struktúrát vált, bonyolódni kezd és a természet logikájának hatalmas szitáján, a célszerűség rostáján áthatolva, a túlélők² újonnan megfogalmazott dimenziójába érkeznek. Ez minden életforma legáltalánosabb törvénye, de olyan igazság, amely csak és kizárólag a *tapasztalatokon* nyugszik.

Természettudományos felfedezések nyomán ébredő gondolatoknak az egységbe fogása: ez és nem egyéb az evolúció elmélete, míg az érzékelés gyönyöre, netán keserve, mindennapos gyakorlat útján kísérti, vagy talán fegyelmezi az embert.

Aki tehát hitet tesz hitetlensége mellett, mivel elfogadja és védelmezi ezeket a tanokat, az érzékei rabjává kell egészen, hogy legyen. Ez az a cella, ahová az embert érdekes módon éppen a célszerűség juttatja el, míg ennek mindennemű tagadása a kifelé vezető utat próbálja föl kutatni.

A szabadulásnak pedig két alapvető módja van: *megváltom a szabadságot, vagy lefizetem az őr*. Ez előbbi úton a *szellem* erejével boldogulok nem csekély áldozat árán, míg a másik esetben magát a csapdát, annak szerves tartozékait használom menekülés eszközeül.

Mivel azonban a *szellem* parancsaival szemben fenntartásaim vannak, nincs más választásom, mint a szökés. Magammal viszem, elragadom, immár akár fordított irányban használom mindazon dolgokat, amelyek eddig a fogságban tartás céljait szolgálták, és új életem nem egyéb mostantól, mint maga az örökös menekvés. Így hát elfogadom, átveszem az eszközt, ami az *érzékelés* azon képességében rejlik, mellyel a körülvevő világ bárminemű *változása* megfogható, kimutatható, és amelynek egyenes következménye³ a nyomában megvalósuló *párbeszéd*.

Azonban mielőtt haza találnék, a *szellem* erejéből is lepattintok egy keveset, mert hiányzik az a szó, amit az érzékek birodalmán „átgyalogló” meg nem ismer soha. Az, amire minden *észlelő* borzongva tekint. Amit a *szellem*, mint valami végzetes erejű villámot, büszkén a mellére emel. Hiányzik az eszme, melyet egyszerűen csak így: *függetlenségnek* nevezek.

Általa válik végleg szabaddá a „cellájában ücsörgő”, *én észlelőm*, érzékeim új fejedelme.

Íme itthon vagyok. A varázsige elhangzott, beléphetek. Új szállásom, otthonom homlokzatára szögezve látom és olvasom: ***A dolog létező, ha egy olyan párbeszéd részese lesz, amelynek nyomait a világ még magán hordozza.***

² ... az alkalmas struktúrával rendelkezők ...

³ Értsd: következménye következtetés (és nem inkább történés) útján.

Az alapvetés általános kérdései

Okság

Minden, ami az értelmezés bonyolult gépezetén zörögve áthalad, egyhamar megszokott igazsággá rögzül tudatom belső zónáiban. Ha az így felhalmozódó információköteget a „Még kontrol alatt!” címkével megjelölném – a folyamatos elemzés és újrarendszerezés során – idővel bizony elfáradna az agy, majd lelassulva, ily módon csakhamar működésképtelenné válna testem irányító berendezése. Amennyiben elfogadom azt a módszert, amellyel a világot feldolgozott, lezárt és azt követően már sérthetetlennek elgondolt egységek összeillesztéséből megismerni vélem, rendben is van a dolog. Ám nem hagyhatom figyelmen kívül a megállapítást, hogy jelen esetben, vagyis az előző fejezetben taglalt gondolatokra utalva, *az alapvetés, mint legmélyebb vezérlőelv*, filozofáló magatartásom *hajtó és egyben megtartó erejeként* kell majdan, hogy érvényesüljön. Ekképpen úgy helyes, ha az abban megfogalmazott lényegyet alapos figyelemmel és kitartó következetességgel számos próbának alávetem, hogy így bizonyosságot szerezzek, a filozofáló ember, a bölcselkedés kiinduló állapotába emelkedjek.

Azonban mielőtt a megjelölt cél érdekében a fogalom kifejtés-elmélyítés rögzös útjaira rátérnék, hasznosnak tartom fölidézni azokat az eseményeket, okokat, amelyek a *létezés* általam elbírált és fenntartott gyakorlatában, általánosságban: egész filozofáló hangnemem kialakításában, cselekedeteimben előre vezetnek. Ezen dolgok pedig a legegyszerűbben így foghatók össze: *szükségyszerűség*.

Vajon mit takar, mire utal a filozofáló ember mélyből eredő, meditáló magatartása esetében? Pusztán hajlamaimnál fogva, talán valami könnyed szóforgató képesség birtokában hatolok be az általános megismerés végtelen labirintusába? Vagy egyfajta kényszer, már régóta lesbenálló menekülési ösztön az, ami nyomorúságos állapotaim sorozatából, a színpompás, ám öncélúan kicsinyes, agyon bonyolított, így a látást egyenesen elhomályosító világ forgatagából, engem ily módon kimozdítani kényszerít?

Természetesen az ember nem léphet ki földi mivoltából, ám a mindennapos szükségletek, ügyes-bajos valós problémák sem fedhetik el, tehetik semmissé – még a megszokott módon cselekvő közéleti közeg lakója számára sem – a tény, hogy a megvilágosodó értelemnek címezve ugyan, de létezik egy távoli cél, mintegy a hétköznapi világából számtalan alakban fölbukkanó talányok és meglepetések összefoglaló erejű öskérdése, amit mi, gondolkodó, töprengő elmék egyszerűen csak *a létezés nagy problémájaként* jelölünk meg.

Ám ennek jelentősége abban a pillanatban világosodik meg – legalábbis személyemet illetően ez így történt –, amikor az egyén saját testének, annak minden nemű éhsége okán, a reá nehezedő valóság, az elvárások és megszokások irtóztató nyomására, *majd azok követelményeivel szemben*, hajlandó végre felismerni, hogy *mindeneknek fonákja, ellentéte és mögöttes tartalma is kimutatható*, hogy a már meglévő válaszokhoz újra párosíthatók igen nagy horderejű, azt megelőzően talán áthaladottnak hitt kérdések.

Ekképpen látteleletét veszem hirtelen mindazon betegségnek, bajnak, amelyek eleddig minden más egyebet háttérbe szorítva, a rossz közérzet nyilvánvalóságát, peccés igazságok kétséges állapotát bennem tartósan fenn tudták tartani. Ebből az ingoványból pedig, amit egyszerűen én csak a *mindennapok mocsarának* nevezek, oly módon tudok kimenekedni, hogy az apró, megfogható, nyűgös ártalmak makacs szorítását, a hétköznapi szünni nem akaró viszontagságait, ennek a szörnyűséges körmenetnek időtlen lázalmát egy aprócska, ám annál határo-

zottabb mozdulattal megszakítom, egyúttal az *elgondolt létezés* bámulatosan megelevenedő, örökzöld szigetére lendítve magamat. Ahol tehát a „most” helyett a „mindenkor” kérdése kap hangsúlyt, míg az utamba botló megannyi szögletes „itten” föloldódik, elvegyül a „mindenhol” lágy hullámaiban.

Íme így jutok el *a gyakorlatból a gyakorlat útján* abba az új dimenzióba, amit sokan úgy hisznek, mint nyugalmas és szelíd töprengés üres, hiábavaló állapota.

Most azonban eredeti szándékomat nem feledve, sorra járom, szemügyre veszem az alapvetés lényeges pontjait. Ekképpen – még a távolból szemlélve – figyelmem középpontjába előbb az elképzelést ténylegesen leíró mondat *fölepítése* kerül. Annak logikai formájából így ezt követően az alábbi általános lényeg kerekedik ki: *bizonyos kritériumnak eleget tevő párbeszéd okán érvényét veszti a létezés*. Ily módon észreveszem, hogy a legmélyebb alapvetés, mint összetett gondolat, ráfeszül az értelem működésében központi szerepet játszó, de még a szokványos kapcsolatokat, a hétköznapiakat is átlényegítő – tehát ugyancsak gyanúsán viselkedő – *oksági relációra*. Ez viszont számos kérdést von maga után, úgyhogy azt gondolom, ez az a pont, ahol először meg kell állnom.

Annak ellenére, hogy magam is kézbe vettem, tanulmányozhattam az ok-okozat problémát és annak a gondolkodásra érvényes következményeit is boncolgató, számos értékes munkát, mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy mély meggyőződésem: akárhogyan is küzdenék ellene, reménytelen vállalkozásnak bizonyulna, ha mint vizsgálódásom *célpontját* venném szemügyre vizsgálataim *eszközét*. Tudniillik a módszer, amellyel az értelmező elme a világot megközelíteni véli, ez idáig úgy tapasztalom nem egyéb, mint törekvés, amely következtések valamely véges sorozatának előállításán szorgoskodik. Hiszen a természet hatalmas katlanában alig tudok elképzelni valamit is, amely ne volna következménye valamely azt megelőző dolognak és ennek nyomai szükségszerűen kell, hogy tükröződjenek magában a gondolkodásban is.

Igaz, talán el tudom fogadni, hogy ismereteket megragadni, rendszerezni másként is lehet, de erre vonatkozóan olyan eredményt várok, mintha például valaki azt gyakorolná, hogy csupán a lábát használhatja – tegyük fel – hivatalos dolgai elvégzése során, mialatt ugyan szépen teljesít-e feladat végrehajtásában, ám a keze szünet nélkül rángatózik, minduntalan a rendelkezésre állás kényszerében csapongván.

Kérdés az, vajon szükséges az erőpróbát teljesíteni? Erre mondja a „köznyelv”, értelmetlen lenne a tevékenységet tovább folytatni.

Ott tartok tehát, hogy az említett „körben járás” okán, nem tartom sikeres-, de még csak értelmes vállalkozásnak sem, az „oksági viszonyoknak” a megszokott módon végigvitt, mélyreható elemzését végrehajtani „esetemben”. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy nem árt megnevezni azokat a motivációkat, amelyek a kérdés feszegetésében, a dologgal való magyarázkodás során, engem valamely irányba, valamely cselekedet végrehajtására egyáltalán kényszeríteni igyekeznek. A helyzet ebben a tekintetben – újabb hasonlattal élve – úgy fest, mint amikor például beszálok egy autóba és azt kérdelem, miközben „amaz” szépen teszi a dolgát, robog a cél irányába csendesen: Vajon mégis mitől lehet, hogy ez a gépjármű közlekedésre alkalmassá tesz engem? Hogyan működik a doboz mélyén halkan duruzsoló motor?

Ebben a megvilágításban tehát azt kell mondanom, hogy pusztán azért zavar az alapvetésben megbúvó *következtető logika* jelenléte, mert axiomatikus pontossággal tisztában akarok lenni mindazon dologgal, amely magát az *alapvetést* igazzá, vélhetően valóban használhatóvá teszi. Ez a felismerés viszont – jelentőségénél fogva – alkalmat ad arra, hogy újabb kitérőt engedélyezzek magamnak, a valamivel szűkebb lényeg, vagyis a *föltáró magatartás eredetének* vizsgálata irányába.

A kérdés most tehát így szól: Hogyan keletkezik, honnan ered az a kényszer, amelynél fogva a gondolkodó elme a legállhatatosabb módon a dolgok *teljes* megismerésére törekszik? Miért jelentkezik újra és újra *cél*, s egyben *megnyugvás* igenlése gyanánt a hajlam, amellyel a legapróbb részletekig magyarázni próbálom a körülvevő világot, annak zegzugos árnyoldalaikat? De talán még ennél is kifejezőbben: Ha már mindenképpen „*okkal* remélve”, könnyörtelen következtető logikával hasítok az abszolút megismerés irányába, mit várok végezetre a beteljesedés okán?

Azaz mi van akkor, ha jelen esetben sikeresen földerítem, hogy miért helyes és éppen megfelelő állapot, minden filozófiai tudásom alapjának az „ok-okozat gépezetében” való megtestesülése?

Félek kimondani, hogy a válasz valamennyi föltett kérdésre – nem igazán szívderítően – így hangzik csupán: Az *öncélú megismerés* folyamatos jelenlétének passzív elfogadása, morális oldalról pedig egyenesen *képmutatás* az, ami bizonyos ösztönök előtt való meghajlásom során engem utamon vezetni szeretne.

Mert ahogyan a létezés talánya dereng föl minduntalan, a célját kutató, igaz, talán előzőleg azt épp elveszíteni vélő költői ábrándozásban, úgy a beteljesült megismerés látomása is ott lappang, a magát józan megismerőnek elgondoló, tiszta emberi főben.

Egy tudományos lexikonban ezt valószínűleg így fogalmaznám meg:

Amíg az *élőben* nem működik az *értelem*, addig a nyers fizikai erő, az ügyesség, mint az életbenmaradás eszköze bizonyul egyetlen lehetséges mércének. Ez a tulajdonság, vagy inkább képesség, szabályozza az abszolút érvényesülést, vagyis a meglévő populáció helyzetét, összetételét – így tehát sorsának alakulását is – ez a mutató szabja meg.

Azonban az *értelemnek* az *élőben* való meghonosodásával és véglegesnek tűnő berendezkedésével a dolog annyiban változik, hogy a már meglévő érvényesülési mutató kiegészül egy újabb, sokkal érzékenyebben billegő másodikkal, amit a legegyszerűbben – párhuzamot vonva – úgy fogalmazhatok meg, mint az „*értelem erejének*” mérőeszköze.

Így most ez hivatott eldönteni – a már működő előzővel –, hogy hol legyen, milyen szinten, és hogy egyáltalán legyen-e, az „*értelmek természetében*”, a közéleti közegben, a már-már kikapintható társadalomban, szerepe és helye az érző és immár érzelmekkel is bíró, azaz gondolkodó emberi lénynek.

Ezek az érzelmek és gondolatok viszont olyan – egymástól elválaszthatatlan – „*matériák*”, melyek feltehetően a tudattal, annak ébredésével közvetlenül egyszerre lépnek működésbe és mintegy a mozzanat velejárójaként megvalósul a kényszer, hogy eltakarják, szemérmesen elfedjék minden olyan zavaró momentumot, figyelmeztető kérdést, ami rámutat, sőt egyenesen rábökne bárminemű leküzdhetetlen akadályra, így az *eredendő ok szégyenletes hiányára*.

Azonban a kitekintés ebbe az irányba már megint egy olyan fordulat lenne – jó lehet újabb kaland –, amelynek során újfent a létezés forgószelében emelkednék bizonytalanul, dideregve a messzi és beláthatatlan, örvénylő magasságokba.

Az *alapvetésben* testet öltő *következtető logika* „személyre szóló elemzését” – a fentiek szellemében – tehát elhárítom, míg idevágó gondolataimat azzal zárom, hogy minden bizonnyal egészen új „nyelvet” – de még „a filozófusétól” is sokkalta merészebbet – volnék kénytelen kitalálni, sőt gyökeresen *más értelmező pozíciót* kellene fölvennem ahhoz, hogy immáron tiszta lelkiismerettel fogjak bele megelőző állapotom, vagyis a hagyományos módon, „*araszolva haladó*” megismerési módszer, általánosan: az oksági reláció tüzetes vizsgálatába.

Élő és élettelen

Tovább közelíték. Így a formáról a szerkezetre, ezen belül az egyes alkotóelemekre irányítom figyelmemet.

Mielőtt azonban a fogalmakra külön-külön kitérve, azokról – az „eszméhez” való kapcsolódásuk okán – szót ejtenék, röviden taglalom, magyarázatát adom annak, hogy a tolóerő, a sajátos kényszer, amely engem gondolataim lejegyzésére, általában véve: egy teljes alkotói folyamat kibontására ösztönözni képes, miképpen és főleg mi célból működik, hogyan realizálódik általa – egyébiránt csak szeszélyesen csapongó – elmélkedő magatartásom.

Jó lehet igen sok emberi tényező munkálkodik azon, hogy tevékenységemet megfelelő vágyra terelve, a „véglegesnek kialakítására szánjam el magam”, egy-néhányat közülük ki kell, hogy emeljek mégis, amelyek esetenként elindítják bennem „megannyi töprengésem keretbe foglalására irányuló”, egyre növekvő elhatározásomat.

Mint ilyen, igen fontos kiváltó ok lehet az az egészséges félelem, amely valami új, vagy csupán annak vélt felfedezés megtartásán szünni nem akaróan fáradozik.

Egy-egy ilyen pillanatban, a megismerésnek ebben a fázisában, gyakran elgondolkodom azon, hogy vajon mennyiben eredeti és jelentős az a kiértékelés, amelynek nyomán az elmém úgy ítéli meg, ez az a pont, ahol tevékenységében – gyors áttekintés céljából – meg kell állnia. Abban az esetben viszont, ha a felismerés számottevő következményekkel kecsegtet – tekintet nélkül arra, hogy „a világot megrengeti vajon a hír, vagy sem” – rögzítem a helyzetet, miközben határtalan elégedettséggel tölt el a tudat, bármi legyen is az, „szabad kézzel”, vagy értsd: *önmagam okán* jutottam el a *dolog jelentőségét* megvilágító lényeg közelébe.

Majd kis idő múlva „az *alapvetés* hirtelen működésbe lendül”, hiszen elmondhatom, hogy a cselekedettel, vagyis az „eszme” megragadásával és lejegyzésével, éppen saját létezőmnek szolgáltatók igen erős – felfogásom alapján cáfolhatatlan – bizonyítékot, amint arról a soron következő fejezetekben részletesen beszélni is fogok.

A feledés rémétől is nyomósabb indok, amely alkotásra bír, az a felfedezés, hogy – kedvenc szó használatommal élve – az „értelem játszóterein” keletkező gondolatok, hasonlatosan örvénylenek folyamatosan benn a mélyben, mint ahogyan a közvetlenül is felfogható, érzékelhető hatalmas világegyetem lüktetésében születnek, múlnak el bolygók, csillagok, mindennemű egyebek.

Ahogy tehát felfogom – mivelhogy nap, mint nap meg is tapasztalom – a végtelen természet borzasztó erejét, ugyanúgy el kell fogadnom azt is, hogy ezzel párhuzamosan létezik egy „másik világ”, amely éppúgy zsong, sőt: „túlradó hangzavar jelzi is működését”. Én ezt a világot egyszerűen csak az *értelmek természetének*, az elme láthatatlan birodalmának nevezem és úgy tartom, hogy megszokott környezetemet, a *kézzelfogható valóságot, ki kell egészítenem ezzel az új dimenzióval*, a valóság valóban igazságos és teljes megismerése reményében.

Miképpen a „nyilvánvalóbb érzékek természete” – vagyis a megszokott világ – működése közben megfigyelhető, lényege valamelyest megközelíthető, hasonló módon az *értelmek természetében* is mindezt véghez tudom vinni, amennyiben a folyamatos tevékenységet, a „fülsiketítő csatazajt” valamilyen eszközzel rögzítem, ügyesen megörökítem. Gondolataimnak formába öntését, vagyis az írást, mint az igazság felismerésére irányuló cselekedetet jómagam – ha ennek nem is a legtermészetesebb módjaként elfogadva, de – igen fontosnak tartom.

Hanem amikor írásra adom a fejem, előtte mindig fontolóra veszem, hogy a „grundon való leskelődés”, vagy inkább valamely megszabott formára törekvő, igényes megjelenésre föl-

készített „átirat” létrehozása az alapvető célom?! Így általában a megismerni és rendszerezni, azaz rendszert teremteni-létrehozni vágyódó elme „utórezgéseinek” nyomai ismerhetők fel munkáimon, de az is igaz – mivel nem egyszer megmutattam már –, hogy a pillanat szüleményeként lánggra lobbanó gondolatok, a tudat izgága benyomásai is tetten érhetők egy-egy különös kitérőm, „írásos kalandozásaim” során.⁴

Azonban most az általános kérdések tárgyalását a *párbeszéd* fogalmának körüljárásával folytatom.

Szemlátomást a világ, a bennünket körül ölelő természet folyamatosan *változik*. Ha jól megfigyelem a jelenségeket, előbb-utóbb azt is elfogadom, hogy a különböző átalakulások általában *nem ok nélküliek*. Az ajtó becsapódik, mert huzat van; cipőm a nedves, latyakos úton lassan átázik; kipirul az arcom a hidegtől ... A felsorolt példák bármelyikénél azonban a magyarázatok legmélyére leásva, azt kellene mondanom, hogy mindig valamely *párbeszéd*, vagy ahogyan a fizikában nevezni szokás: *egy kölcsönhatás* a felelőse a lezajló eseményeknek.

Ám akár a *változásra*, akár a *párbeszédre* gondolok, észreveszem, hogy a háttérben az *időbeliség* problémája húzódik meg, hiszen még a leggyorsabb dialógus is át kell, hogy haladjon a pillanat⁵ tűfokán, míg a változás eredendően nem egyéb, mint (ahogyan mondani szokás) két, időben eltolt állapot összevetéséből adódó különbség.

Ahhoz tehát, hogy az alapvetésben lényeges szerepet játszó *párbeszéd* fogalmat precízen körül írjam, ki kellene fejtenem az *idő*-ről vallott nézeteimet. Annak viszont két oka is van, hogy kerülgetem, sőt próbálom elodáztatni ezt a lépést.

Egyfelől az elmúlással megelevenedő, de azzal még inkább testet öltő „idő ideát” tekintem a legravaszabb csapdának, amely valaha is a gondolkodó ember, a folyamatosan ébredező tudat útjába kerülhetett.

Másfelől úgy sejtem, hogy a „két óriás”, a *tér* és az *idő*, egymástól elválaszthatatlan, egymást valami módon feltételező – talán kiegészítő – *filozófiai alapvetések* lehetnek, de legalábbis az „ugyanabból a szörnyű bajból való származás” okán⁶ hasonló módon közelíthetők meg. A két fogalmat így illő volna egyszerre „legyűrni” és ennek végkimenetele – megvallom – egyelőre nem kecsegtet fényes sikerrel.

Az viszont talán mindannyiunk számára természetes, hogy amennyiben a világot – saját magunkat is beleértve – egy hatalmas *változatlan* dolognak képzeljük el, úgy ebben a tökéletes mozdulatlanságban nem nagyon volna értelme az idő múlásáról beszélni, illetve, ha ebbe az állapotba billenne a világ, minden bizonnyal megszűnne „létezni” maga az idő.

Az is általános vélekedés, hogy a *mozgás* a létezés fenntartója. Gyakran hallani azt is, hogy az *energia* minden létező alapja.

Én azonban azt mondom, nem a *mozgás*, nem is az *energia*, hanem a *változás* az, ami leginkább átfogja, a legáltalánosabb módon megragadja, kifejezi a világ lényegét, rámutat a létezés valódi természetére. Úgy is mondhatom, a *változás* az én istenem. Ő az akiben én – bölcselkedni igyekvő ember – hinni tudok, illetve ez az a fogalom, amelynél tudom, hogy végezetre meg kell állnom.

⁴ „A Zarathustra világ egy képzeletbeli színpad fényeiben” (A Zarathustra világ – 2006), vagy a „Kicsoda volt valójában – függelék” (Öt perccel hat után – 2007) című fejezetek. ...

⁵ időpont, időszáv ...

⁶ Nietzsche-hez hasonló kifejezéssel, szóhasználattal élve.

Nos hát, a *változás* kizárásával, amint az imént arról szóltam, képes vagyok bizonyos varázslatokra: így akár az időt is „eltüntethetem”. Sőt bizonyos időtartamra még azt is el tudom képzelni, hogy a világ valamely része, egy teljes tartomány szűnik meg létezni. Íme az „újabb bűvészmutatvány” és annak magyarázata:

Tudom, hogy az *érzékelés* nem egyéb, mint olyan párbeszéd, amely során az *érzékelő*, vagyis a *párbeszéd* egyik résztvevője nem csak szükségszerűen, hanem célzattal is elszenved magán a változást. Tehát az *érzékelés* is egyfajta párbeszéd, azaz igényli a változást.

Így amennyiben elképzelem, hogy bizonyos időtartamra kijelölhető a világ egy olyan része, ahol ez idő alatt semmi nemű változás nem történik (végeredményben ilyen akár egy teljesen üres térrész is), abban az esetben a világnak ez a tartománya önmagán belül – az előbb elmondottak értelmében – kizárja az „érzéki létezés” lehetőségét. Másképpen: a megjelölt időszakban és térrészben *érzékelés* sehogyan sem lehetséges. Sem önmagam, sem bármi egyebet nem érzékelek a „nagy változatlanságban”, azaz ott most „észlelés alapon” semmi nem létezik.

Vajon hogyan reagál erre a komplementer oldal, azaz miként viseli el, hogy a „szomszédban időnként különös csend honol”? Eltűrné a világot, elviselné, hogy ilyen-olyan porcikája ideig-óráig el-elbőbiskol, cseppet szunnyadozik? Egyáltalán: lehetséges ilyen elhatárolódás, elszakadás?

A felvetett probléma is jelzi, hogy valami nincs rendben a megszokott tér-idő szemlélettel, illetve a berögzült látványnak (tér és idő) pusztán „észlelés alapon” való megközelítése valahol akadozik, kileng a szerkezet.

Igaz, a dolog megfordítható, vagyis: talán onnan lehetek bizonyos „abban a milliárdnyi nyüzsgésben”, ami a világon szakadatlanul zajlik (és engem erősen befolyásolni igyekszik), hogy amennyiben nem így volna, előállna az „adás-szünet” jelensége. Azonban bölcsen jár el az, akit a látvány⁷ inkább gyanakvásra, semmint felelőtlen kijelentések megtételére indít.

A párbeszédnek tehát két alfaját különböztetem meg. Ekképpen a *célzatos párbeszéd*eket – amelyeket hagyományosan *érzékelés*nek nevezek – az egyik, míg minden nemű egyéb dialógust a másik csoportba sorolok, azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben *a dolgok élő, vagy élettelen természetétől* eltekintek, nyugodtan megjelölhetem valamennyi párbeszédet úgy is, mint *érzékelés*. A természet darabkái végső soron érzékelik egymás jelenlétét, példának okán: ha elejtek egy pohár tejet, akkor „a padló érzi, hogy felülről veszély fenyegeti, míg a pohár megtudja, hogy semmi sem örök érvényű, nem beszélve a tejről, aki azóta is szerencsétlen sorsán töpreng”.

De komolyra fordítva a szót: azt gondolom, ha a *párbeszéd* fogalmán keresztül, a *változás* fogalmán át, az *idő* (és a *tér*) fogalmát szeretném megnyugtató módon rendezni, végezetre meg kell húznom a határt *élő és élettelen*, valamint *élő és értelmes élő* között, tudniillik a „szörnyű baj” valahonnan az emberi természetből, a *megszokásból*, az *élőnek a léthez való ragaszkodásából*, egyszóval ebből az *érdekből*, az *élő*, illetve az *értelmes élő* elsőrendű érdekéből eredez. Azt kell mondanom, hogy szinte mindennek, ami szűkebb környezetemben engem körülvesz, a sok-sok kényszernek, ez a mindenható szellem, vagyis létemnek elsőrendű érdeke a szülőatyja.

Élő és élettelen „az én filozófiai olvasatomban” a következő módon határolható el egymástól: *az élettelen tökéletesen ki van szolgáltatva a természet nagy törvényeinek*,⁸ azaz ha szél

⁷ a jelenlévőségek látványa

⁸ A még háborítatlan természet akaratának ...

sodorja, sodródik, ha vízbe pottyán, nem pattan ki belőle, hanem elsüllyed, fennmarad a felszínen, vagy lebeg ... és sorolhatnám még a példákat, amelyek egyéb iránt mind arra valók, hogy megerősítsék, elmélyítsék bennem az *élettelen dolgok természetes tehetetlenségére* vonatkozó alapvető fölismerésemet.

Az élettelen dolgok ily módon mintegy *tehetetlenül sodródnak* a világban, a világot sűrűn átható természetes folyamatoknak és hatásoknak (mechanikai, hőtani ... befolyásoknak, valószínűségi tényezőknek) egészen alárendelve, engedelmeskedve azoknak.

Ezzel szemben amit *élőnek* nevezek, az kisebb-nagyobb mértékben szembeszáll a szüntelen sodrással és a reá hatalmasodó természetes tehetetlenséget valamelyest leküzdve, *vak akarattal* hasítja, töri át magát a világmindenség zűr-zavarán. Kiszolgáltatottsági foka számottevően lecsökken. Igaz, az újonnan megjelenő akaratlagos viselkedéssel jelentősen módosul, kiegészül a már meglévő, eleddig csupán a *sokaság-mozgás-változás-akarattalanság* által fenntartott valószínűségi mező: az „akarattal veszélyeztetett sokaság” meglehetősen kétséssé váló tendenciákkal bír, mivel az akarat természeténél fogva a várható kimenetel egészen lenn a mélyben, az egyed szintjén, még ebben a nagy nyüzsgésben is, durva becsléssel jósolható, csak nehezen kiszámítható tényező.

Az *élő* ily módon befolyásolja, kétes kimenetelűvé teszi a jövőt. Másképpen: *az élő az élettelenről az elkövetkezendőnek esetlegessé tételében, az ebben megmutatkozó (benne megtalálható) képességében különböztethető meg.*⁹

Megállapítom tehát, hogy a természetes működés erősen befolyásolva van az *élő* megjelenésével, az alapvetően minden *élőben* meglévő *vak akarat* működése által.

Ez a *vak akarat* pedig egy valamin munkálkodik töretlenül és teljesen vakon: *szüntelenül meg akarja hosszabbítani saját állapotát*, végezetig védelmezve az *élő* legfontosabb attribútumát, az akarat *korlátlan* (vagy annak ígérkező) működését. Úgy is fogalmazhatok, hogy *az élő egyetlen értelmes célja az életben maradás*. Mindezen megállapításomat azonban kizárólag megfigyeléseimre alapozom, jó lehet azt mondom: *ez a legerősebb tapasztalatom, minden érzékelésem fölött elhelyezkedő legalapvetőbb „érzéki tudásom”*.

Mindenben kételkedem, de abban nem, hogy örökkön élni akarok, vagyis vakon bár, de egészen a világ végezetéig akarni akarok. Igaz ugyan, hogy ennek okát, az akarat kényszerének eredetét nem ismerem, de amennyiben ebben mégis kételkednék, a szabadulás egyetlen módját, a gondolkodás lehetőségét is elveszíteném. Ha elképzelem, hogy feladom ezt az eszmét, a *vak akarat* – különben teljességgel érthetetlen – eszméjét, azt látom, hogy többé már nem létezem. Megszűnne a tartás, amely híján lassan végzetemet lenném. Egyet biztosan tudok tehát, mégpedig azt, hogy élnem kell és az életem nem egyéb, mint „vak akaratom legeltetése a lehetőségek kövér mezején”. Az élet bizakodás, amit lehetőségeim elvesztésének örökös félelme árnyékol be. Itt azonban csupán *eszköz* az akarat, amely ezt az állapotot örökké fenntartani igyekszik.

Tovább megyek. Minden, ami – ahogyan mondani szokás – *térben* és *időben* megtapasztalható, az az értelem által értelmessé, azaz megmagyarázhatóvá, vagyis okolttá tehető. Ameddig az értelem lehetősége *térben* és *időben* kiterjed, addig minden a felfogáshoz igazítható és egészen addig a (tér és időbeli) határig az oka mindennek – előbb, vagy utóbb, itt, vagy máshol – megkeríthető.

⁹ Igaz pontatlanul, de hasonló okfejtést már kifejtettem korábban: „... az értelmes struktúrát, a tudattal rendelkezőt minden egyébtől, tehát a tudat nélkül bolyongó struktúra darabkától: *az „elkövetkezendőnek” esetlegessé változtató képessége különbözteti meg...*” /Öt perccel hat után/

Azonban az *élő* a végsőig ragaszkodik *vak akarata*hoz. Oly annyira, hogy azt még tovább menekítené utódaira. Vajon miért? Talán mert – igaz megint csak ismeretlen célból ugyan, de – el akar jutni az *eredendő okhoz*, ami lehetetlen vállalkozás bár, ám a szándék akaratában mélyen el van hintve. A *vak akarat*, amely végső soron az *élő állapot végtelenbe való kiterjesztésén* munkálkodik (térben és időben), egészen a *végső okhoz* próbál „elnyújtózkodni”,¹⁰ így tehát *minden ami élő, mintegy istenné akarja kinővekedni magát* és ez az én *legerősebb következtetésem* saját életem, elmúlásom, a világ látványa, annak megismert története nyomán.

Ugyanakkor, ebben a megvilágításban a menetrendszerűen közlekedő emberiség történelme sem egyéb, mint a *vak akarat* működésének túlon túl is részletes naplója, amelyben éppen a jövő sok szálúsága – mint a pillanat megrontója, örök kárhozát és fájdalom forrása¹¹ – alakítja ki, formálja sorra meg a tragikus helyzeteket, majd kisvártatva a szemlélőnek úgy tűnik, mintha ebben a jól megszerkesztett nyüzsgésben az ember valamennyi célkitűzése hirtelen csupán az *ok hiányának* elkendőzéseként köszönne vissza.

Hanem miután *élő* és *élettelen* között különbséget tettem, most meghúzom a határt *élő* és *értelmes élő* esetében is, tovább járva az utat, amelyen a *legmélyebb alapvetést* felépítő fogalomhalmazt megközelíteni, rendezni vélem.

Vajon mit takar ez a szó, hogy *értelem*? Mikor tekinthetek valamely cselekedetet *értelmesnek*? Több-e, túl mutat-e az értelmes tevékenység minden egyéb másón? Bölcsességem tárházából merítve – újkeletű az értelmezés, vagy sem – milyen alakot öltene a felsorolt kérdésekre adott átfogó válasz? Íme:

Az *értelem* az *élő* azon képessége, amellyel az a körülötte lévő szétszórt dolgokat, a világot felépítő-kitöltő objektumokat (tér- és időbelinek megjelölt) viselkedésük alapján *egységes kapcsolati rendszerben* jeleníti meg. Erre a tudásra az *élő* a megfigyelés, általánosabban: az *érzékelés* eszközével tesz szert. A természet tudniillik a legkitűnőbb tanító, hiszen a maga módján nap, mint nap gondoskodik arról, hogy az érzékelő-megfigyelő ember útjába kerüljön a megfelelő mennyiségű feldolgozni való anyag: ráhatás, látvány, periodikus jelenségek ...

Így az ébredező elme, az értelem jövődöbéli birtokosa előbb-utóbb eljut oda, hogy a fizikailag elkülönülni látszó tárgyak, egyebek és az (időben távolodó) állapotok egymással való összefüggései számára egy új világ arculatát, ahogyan azt én szívesen emlegetem: az *értelmek természetének* halovány körvonalait rajzolják meg. Ezzel az értelmező lény szemében a világ kezd *egységgé* válni, míg azt megelőzően az csupán „darabosan mutatkozott meg” ő előtte.

A feltárt *összefüggések, kapcsolatok* nyomán merész *általánosításokban* kezd kibontakozni az immáron gondolkodó ember tevékenysége. Az a tevékenység, amely ezt megelőzően jobbra nem volt egyéb, mint a *vak akarat* működésével fölszentelt cél, az *élő állapot megtartására, kiterjesztésére irányuló törekvés* bamba megvalósítása.

Az *összefüggések* felfedezésével a közvetlenül¹² is érzékelhető, kitapogatható valóság mögött egy csodálatosan gazdag, végtelenül burjánzó világ jelenik meg, már-már rabul ejtve, béklyóba zárva magát az alkotóját, a természettel karöltve egyébiránt fölötté gyámságot vállaló embert. Így ezen az úton az *élő* eljut¹³ az *értelmek természetébe*.

¹⁰ Nietzsche-hez hasonló kifejezéssel, szóhasználattal élve.

¹¹ A Nietzsche féle „visszafelé akarás” problémájára utalva, azzal a különbséggel, hogy inkább a lehetőségek megléte, sem mint azoknak szűkös volta jelenti az ember alapvető problémáját.

¹² ... látszólag közvetlenül!

¹³ felfedezi

Az értelmesség egyetlen, megbonthatatlan egységét tehát a *dolgok között meghúzódó kapcsolatrendszer életre keltése, megjelenítése* képezi, míg a módszer maga, amely ebben az értelemmel bíró *élő* segítségére lehet, a megfigyelések során szorgalmasan gyakorolt *összehasonlítás* (egyforma, vagy sem¹⁴), illetve az összevetéssel szorosan együttműködő *absztrakciós készség* „szemcséiből” épül fel.

Jó példa lehet, amely az itt leírtakhoz kicsit közelebb vezet: *az élőnek a halálhoz való viszonya*, ahol a szakaszokra tördelt, hosszú fejlődési folyamatnak igen meglepő a végeredménye.

Amíg az *egyszerű élő* akaratának minden rezdülésével vakon küzd, kétségbeesetten ágál a „hirtelen befejezés” szörnyű valósága ellen, addig a halál vonatkozásában „világosan eligazított” *értelem* valamilyen szinten már „kezelni tudja a konfliktust”, oly annyira, hogy még ha csekély mértékben is, de fel tud készülni a halál szomorú pillanatára. Természetesen itt nem a végzet konkrét értékeléséről van szó, hanem ellenkezőleg: a gondolataiba mélyedő ember már általános úton, „nagy kérdések” megfogalmazásával jut el a probléma kapujába azzal, hogy összefüggésbe bocsátja *élet* és *halál* problematikáját. Mondhatni úgy is, hogy a viszony értelmezésével, kibontásával az *értelem* – „minden óvintézkedés mellett” – a *halál elfogadására*, sőt: amennyire az lehetséges *hasznosítására*, míg az összefüggések hiányában az *egyszerű élő* a halál folyamatos *elutasítására* van kiképezve.

Nincs olyan mozzanat az értelem nélkül bolyongó *egyszerű élő* viselkedésében, amely ne a halál elleni küzdelem¹⁵, a küzdelemben hasznosuló fondorlatos praktikák és a velük kapcsolatos dolgokat sűríténé magába.

Ezzel szemben mi tagadás, kimondatlan ugyan, de az értelemmel bíró embernek olykor-olykor figyelme középpontjába kerül a kérdés: „Mi lesz, ha üt az óra és menni kell?”. Természetesen sok egyéb más tényező is közrejátszik, kifejti hatását eme szokatlan jelenetben, amikor az ember hirtelen számításba veszi, *mérlegeli a mindennapok bizonytalan döccenői között ütemesen fölbukkanó legbizonyosabb lehetőséget*, az elmúlás korántsem lenyűgöző alternatíváját.

Azonban az élet afféle szeszélyes hölgy: szépséges. Szépségét megannyi váratlan fordulat, veszélyekkel tarkított kanyargó fűszerezi. Ugyanakkor abban az örvénylő katlanban, amely az embert még a világra jövetel pillanatában ragadja el, majd elnyeli egészen, szükség van nyugvópontra, arra a bizonyosságra, amely egyedül csak a halál fölmagasodó és soha nem lankadó, hívogató karjából adatik meg a folyton feszülő léleknek. Ha úgy tetszik, *életünk* ez a türelmetlen szülő: *apa*, aki minduntalan figyel és erőnkön felül követel, míg a *halál* a közelben várja csendesen, jó *anya* módján lemondással és nagy-nagy türelemmel, hogy majdan újra ölében ringassa el a végsőkig felzaklatott, forrongó emberi főt.

A kezdő- és végállapotok bemutatása után is marad azonban a kérdés: Hogyan tesz szert az *egyszerű élő* arra a tudásra, amely őt a halállal való mechanikus kapcsolatából, ebből a vég nélküli bújócskából valamelyest megszabadítja, magasabb szintre emeli, figyelmét a kitérők, elhajlások kereséséről végre külön dolgokra, az *értelmek természete* mélyben heverő kincseire irányítja?

Végtelen sok finom részlet, ismétlődések és véletlenek milliárdja, az *élőt*, illetve annak generációit bombázó események és a megismerőnek ezek együtteséhez fűződő viszonya különös módon úgy alakítják ki, formálják meg az értelmességről alkotott képünket, mintha

¹⁴ Döntéshozatal: Egyformának tűnik, vagy sem?

¹⁵ Amikor öl, akkor is a halál elől menekül. Ha nem öl, bizonyára őt ölik meg ...

éppen „amaz” fedezné fel az őt létrehozó törvényszerűségeket, szabályokat. Pedig ez nem egészen így van.

Az igaz ugyan, hogy a megszerzett tudást, a már beépített információt azt megelőzően nem birtokolja a folyamatosan ébredező elme, ám pontosan az imént említett *befolyásoló tényezők* indokolják az ezzel párhuzamosan, talán picit előbb, talán csak vetekedve jelentkező *általános képesség* fölépülésének, megerősödésének a feltételezését. Így, amennyiben van értelme megnevezni, fennáll a kérdés: A napjainkban használatos sok-sok megismerési módszer, a számtalan ismeretszerző „technika” közül vajon melyik a legősibb és ezzel talán egyben a legigazabb földolgozó algoritmus, amellyel az ember eredendő tudását megkaparintotta?

Mindezen fölvetésekre, a megfogalmazott kérdésekre az idők távlatából igen veszélyes cselekedet lenne válaszolni, azonban tiszta lelkiismerettel leszögezhető az alábbi gondolati sémák:

Az *egyszerű élő*, mint a vak akarat hordozója, teszi a dolgát, kizárólag létének korlátlan kiterjesztése érdekében cselekszik, miközben a halál tanulsága, azaz mások elbukásának látványa folyamatosan ébren tartja, egyenesen gerjeszti benne az életben maradás ősi ösztönét. Idővel talán, hatásosabb eszközök birtokában, amikor már játszi könnyedén hártja el a „hirtelen halálnak” még a gondolatát is, módjában áll fölnézni, körültekinteni a széles horizonton, így felfogni, megérlelni a halál mélyből a magasba, majd onnan ismét a mélybe kúszó ívének méltó, korántsem embertelen gondolatát.

Ideje azonban visszatérnem. Az *élők* táborát tehát az egyed szintjén megmutatkozó képesség alapján két osztályra bontom: *egyszerű* és *értelmes élőkre*. Így értelmesnek nevezem azt a populációt, amelynek valamely (vagy akár több) egyede rendelkezik az értelem képességével függetlenül attól, hogy kamatoztatja azt, vagy sem. Az *értelmes élők* „ezt követően” pedig új világba tévednek: többé-kevésbé fáradtságos munkával felépítik az *értelmek természetét*, hogy alig valamivel később – a „nagy behurcolkodást” követően – újabb korlátok éreztesék jelenlétüket. Immáron különös, szellemképes, hol kitapintható, hol megfoghatatlan valóság az, amin átgázol az értelem, nevezetesen az ember.

Az összefüggések pókhálószerű világa, az *értelmes élő* által fenntartott és gyarapított *értelmek természete* viharos átalakuláson megy át, a növekedés hatványozott. A föltárt kapcsolatok előbb általánosításokká, majd kőkemény törvényrendszerré formálódnak.

A szabályok ugyan segítik egy darabig az új „ötleteléseket”, hiszen a meglévő tudás gyarapít, ám „hamarosan kiderül”, hogy ebben az új világban is épp ugyanúgy működnek a dolgok, mint az „előzőben”, azaz: a „benne lévők” jobbára csak *tehetetlenül sodródhatnak* és engedelmesen hajladoznak az aktuális előírások, „érvényes összefüggések” kívánalmai szerint. Olyan ez az állapot, mint azt megelőzően a valóságos világ állapota lehetett, még az *élők* megléte nélkül. Az *értelmek természetében* uralkodó széljárás hajtja előre, erre-arra, a megfelelő irányba, a magukból kibontakozni igyekvő összefüggés kezdeményeződéseket: a folyamatosan épülő kapcsolati rendszer dirib-darabkái ide-oda sodródhatnak. Ekkor azonban valami egészen érdekes dolog történik.

Az *értelmes élők* között mozgolódás támad és valahonnan, innen-onnan, áramlatok indulnak el az *értelmek természetében* fennálló – a minden „oda nem illő nem engedelmességet” elnyelni igyekvő – örvénylő rend „megrontására”. A nagy összefüggés súlyos takarója, a különben gazdagon mintázott lepel hirtelen bomlani, foszladozni kezd. Azok a törvények, amelyek ez idáig látszólag a fejlődést szolgálták, több ponton megfeszülnek az ismeretlen eredetű relációk ellenében. Ekkor válnak bizonyos *értelmes élők* – megelevenedésükkel, azaz *tehetetlenségük lebírásával* – *élő értelmekké*.

Itt azonban meg kell állnom egy pihenőre. Honnan is indultam el? Röviden áttekintve a megállási pontok a következők voltak:

- a megfogható világ az élő megjelenése előtt: minden ami benne található, szolgálai módon engedelmeskedik a nagy természeti törvényeknek, a természet darabkái tehetetlenül sodród-
nak
- a megfogható világ az élő megjelenésével: bizonyos struktúrák leküzdik természetes tehetetlenségüket és a nagy természeti törvényeket kijátszva, jellemző módon azok ellenében, látszólag azokat meghazudtolva, új állapotuk végtelenbe való kiterjesztése céljából megkezdik működésüket
- az élők között „felüti fejét” az értelmes viselkedés: a dolgok közötti összefüggések feltárásával, a megjelenített kapcsolati rendszer alapján, a megfogható világ mögött kirajzolódni látszódnak az *értelmek természete*; az egyszerű élők „kirekesztődnek” ebből a világból, így a fejlődésben mind inkább lemaradnak az új birodalmat szorgosan építgető *értelmes élők* mögött
- az *értelmek természetében* különös mozgolódás támad: egy-néhány *értelmes élő* azzal, hogy leküzdje az aktuális összefüggési hierarchiában fennálló tehetetlenségét és így a szigorúan le-
szabályozott áramlatok ellenében haladva megelevenedik, az *élő értelmek* szűk csoportját hozza létre

Meg kell azonban jegyezni, hogy az *egyszerű élő* megjelenése, illetve a megjelenés imént leírt módozata nem a természeti törvények „kudarcát”, hanem épp ellenkezőleg: a természeti törvényeknek az ellenáramlatokhoz igazított, fokozott érvényesülését jelenti. Hasonlóan igaz a befejező fázisra: a meglévő viszonyoknak újakkal való szembesítése, keresztezése eredményezi az eredeti kapcsolatrendszer megváltozott viselkedését az eredeti viszonyok *perspektivikus átértékelése* alapján.

No de visszatérve, kik is azok az *élő értelmek*? Ha jellemző példákat kellene említenem, bizonyára *Beethoven, Nietzsche, Darwin, Freud* vagy akár *Einstein* neve jutna eszembe. De „kemény ellenállók” voltak: *Leonardo, Kopernikusz, Kepler, Galilei* és *Newton* úgy szintén.

A szembe helyezkedés szintjei és az elért eredmények személyenként módfelett különbözőek, azonban mindannyiuk – és a fősorolásból kimaradt sok ezer „renitens lázadó” – esetében egyaránt ki lehet jelteni, hogy az *értelmek természetének igen eleven lakói voltak*. Tehát nem pusztán arról van szó, hogy gondozták, tovább bővítették ezt a különös világot, hanem a benne fortyongó örvényes összefüggések, *a szokványos relációk ellenében* – azt megelőzően – *elmozdulni voltak képesek*. Voltaképpen igazabb a kép, ha hozzáteszem: a fennálló és folyamatosan lezúlló rend, az idővel elsilányuló elvárások nélkül ezek a lángelmék alighanem létezni sem tudtak volna. Így talán nem túlzás azt állítani, hogy *a zsenialitás melegágya a megszokások zsíros talajával van jól kibélelve*.

A leírtak fényében – ami a két „párhuzamos” világot illeti – nem árt azt leszögezni, hogy míg egyikben maguk a *dolgok* (ahogyan objektíve látszanak), addig a másikban a *dolgok között meghúzódó összefüggések* „heverésznek”. A két világot összekötő híd pedig az az *értelem*, amelynek hordozója legjobb tudásunk szerint éppen az ember.

E helyütt azonban szót kell ejtenem egy aprócska „szépség hibáról”, miszerint a köznyelv által oly szívesen emlegetett és „fenntartott” szellemi-lelki világgal ellentétben, én az *értelmek természetét* nem a maga „jól elkülönített valóságában”, hanem inkább mint valami süllyedő gömböt, a „szanaszét elterülő dolgok laza talajára folyton visszahuppanó léghajó” látomását tudom elképzelni. A két világ nálam: *természet* és az *értelmek természete* kölcsönösen feltételezi, sőt talán inkább kiegészíti egymást abban az értelemben, hogy míg „emez” (értelmek

természete) a másikkal többé-kevésbé pontos leírója, addig „amaz” (természet) éppenséggel meg a párját realizálja.

Példának okán, amikor Bartók Béla vonatkozásában az utolsó zenei adathordozó, illetve mindennemű adatleíró eszköz: kotta, szalag, ilyen-olyan lenyomatok, újabb technológiával készített anyagok, információ az éppen még lüktető emberi agyban ... megsemmisül, abban a pillanatban a zeneszerző „mítosza” végleg szertefoszlik. A leírások és emlékek alapján maga a zeneszerző is elmerengett a második, egyben végérvényes – testi után a *teljes szellemi* – halál nyomasztó gondolatán.

Immár sokadik szinten elágazó gondolataimat a mondanivaló áttekinthetősége érdekében itt most lezárom, „kintlévőségeim behajtását” a következő fejezet soraiból remélve.

Tér és idő

Téglából ház, a házakból városok, falvak, ezekből pedig országok épülnek fel. Tudom, hogy a nagy dolgok természete valójában sok piciny apróban rejlik.

Annak ellenére, hogy ma már az általános műveltség alapját képezi az az ismeret, amely szerint az anyag, amit észlelünk nem más, mint folyamatosan „nyüzsgő” részecskék sokasága, az érzékelő ember számára az objektumok – a kialakított *funkciók* és *formai jellemzők* nyomására –, mint önmagukban létező „egyetlen zárt struktúrák” különülnek el élesen egymástól, valamint a velük kapcsolatos jelenségektől. Ugyanakkor az összetevéssel és formába rendezéssel, más szóval a *strukturálással* az új, magasabb szinten jelentkező feladatok háttérbe szorítják, elfojtják az *eredet* kérdésének nagy problémáját. Bizonyos esetekben nincs is ezzel semmi gond.

Példának okán a számítógépes hálózatok kialakításában és egyáltalán az egész informatikai szférában uralkodóvá vált az a szemlélet, hogy az alacsonyabb réteg elzár bizonyos technikai kérdéseket minden ráépülő rétegtől. A probléma-elkülönítés és feladat-központúság hibátlanul működik a beköszöntő digitális korszakban, ahol egyelőre közel nincs jelentősége a kérdésnek: Mégis mi az elektron? Most úgy fest a dolog: a végzetes informatikai paradoxonok egy darabig még váratnak magukra, ellentétben a célokat felkutató, töprengő, meditáló ember világával, ahol a kialakított *tér-idő szemlélet*, valamint a nyomában felépülő ismeret-halmaz „magasabb absztrakciós fokozataiban” a végzetes kérdések már a nagy ókori gondolkodók számára is igen komoly kihívást jelentettek.

Ezen megfontolások és fölhalmozódó tapasztalataim alapján így lassan én is eljutok oda, hogy kísérletet tegyek bölcsességem *elemi egységének* megjelölésére, azaz szót ejtsek, beszéljek arról a dologról, örök talányról, amely engem – minden titokzatossága ellenére – filozófiai bonyolódásaim közepette bármikor világosan és pontosan eligazítani képes.

Visszatérek hát eredeti célkitűzésemhez: rámutatok a *párbeszéd* valódi természetére, úgy mint érvelésem tovább már nem bontható darabkájára, másfelől mint az *értelmes élőnek*, nevezetesen az embernek tér-idő képébe elrejtett végzetére.

Téglából ház, a házakból városok, falvak ... a figyelmes szemlélőnek előbb-utóbb világossá lesz, hogy a világ valójában *struktúrák különböző szintjeinek a képében* elevenedik meg a benne lakók számára. A téglá, amely maga is atomok bonyolult összerendeződésének tekinthető, sokad magával fölépíti, megformálja a ház struktúráját, hogy a különböző építményekből azután települések, majd a „település struktúrákból” országok és így tovább ... tehát

összetettségében mind *magasabb rendű struktúrák*, illetve ezen struktúrák sokaságából *egymásra épülő* struktúra szintek jelenjenek meg.

De vajon miképpen jönnek létre maguk a struktúrák? A kérdésre különböző eseteknek megfelelő kiértékelések adják a megbízható, pontos válaszokat, ahogyan például a történészek meg tudják állapítani adott nemzet kialakulásának körülményeiből azokat az okokat, amelyek végül egy ország, netán egy terebélyes birodalom létrejöttéhez vezetnek. Jó példa erre a magyarság-kutatás honfoglalás kori vizsgálódásainak eredménye.

Azonban a struktúra képződés különböző útjait végigjárva egy folyamatosan visszatérő jelenség, valamennyi szinten megmutatkozó sajátosság ölt egyre határozottabb alakot, amely az összetevés, formába rendezés, illetve ezen folyamatok nyomán kialakuló tartós állapot, az új struktúra szint létrejöttének szükséges feltételét határozza meg. Amit én egyszerűen csak így: *párbeszédnek* nevezek. Tehát a kérdésre, amely erre a fogalomra irányulna, ebben a megközelítésben azt kell válaszolnom, hogy *a párbeszéd a természetben megfigyelhető, az ember által még nyomon követhető struktúra szintek közös meghatározó és egyben megmaradó aktusa* és mint ilyen, mindenek teremtő és megtartó erejének mutatkozik valós, vagy vélt bölcsességem legapróbb részleteiben. Talán a lényegre tapintok, ha azt mondom: én az univerzumot legnagyobb pontossággal, mint gondosan elrendezett, egymásba taglalt párbeszéd sokaságát tudom elképzelni, akárhogy is ügyeskedem, nagyítóm nem lát mélyebbre.

Hasonlatosnak tartom a világot a húrok felhangjainak együttes megszólalásához, ahol a csomagban jelenlévő rezgések aránya¹⁶ és száma alakítja ki azt a jelenséget, amit mi egyszerűen csak ilyen-olyan szép, vagy kevésbé szép hangnak szoktunk nevezni. A valóban működő bölcsesség ezzel párhuzamosan felfedi ezeket a belső viszonyokat, illetve rámutat az arányok helyes beállításának szükségességére, hogy a megbúvó dolgok ismeretéből így biztonsággal el tudjon vezetni bennünket egészen az érces, tiszta hang élvezetéig.

Téglából ház, a házakból városok, falvak ... Az építkezés forgatagában lezajló párbeszéd futamok eredményeképpen lábra áll az épület, hogy azután az emberek között bonyolódó nagy számú párbeszéd útján a beszerzett információ, a pontos helyzet felmérés és nem utolsó sorban a bizalom alapján egy egész település létesüljön, majd megint csak párbeszéd nyomán, de immár távoli kapcsolatok kezdeményezése révén, a fokozódó külső fenyegetettség elhárítása érdekében városok és falvak kovácsolódnak erős nemzetekké.

Ám akármelyik szintre is gondolok, a párbeszédet, mint a *változás* megtestesítőjét látom oly módon, hogy a párbeszédben résztvevő felek az aktus során kisebb-nagyobb mértékben kölcsönösen átalakulnak. Nehezen tudom elképzelni, hogy a téгла, amely mostanra már a falban rögzül, azt megelőzően ugyanolyan állapotban heverészett volna a téglahalom közepén. A kőműves szorgos tevékenysége, a megannyi részletet magában hordozó mozdulat, a mozdulatsor mélyén megbúvó párbeszédköteg az építőelemet ha teljes egészében nem is, de annak felületét olyan állapotba hozza¹⁷, amely alkalmassá teszi azt a fal elhordozásának és megtartásának szerepére. Vagy akár az információ átadás módját aprólékosan végig vezetve, a gondolat létrejöttét követő hangképzéstől, a hanghullámok terjedésén át egészen a hallás, majd az emberi jelfeldolgozó, értelmező mechanizmus mélyreható vizsgálatáig, bizonyára részletesen be lehetne mutatni azokat a „deformációkat”, amelyek a küldő és fogadó ember szervezetében, de még a felek környezetében is egyaránt bekövetkeznek.

¹⁶ Pontosabban: az amplitúdók aránya ...

¹⁷ Valamint a téгла pozícióját is úgy változtatja meg ...

A példák sokasága tehát mind-mind azt erősíti meg bennem, hogy a *párbeszéd* egy olyan jelenség, amelynek során a dialógusba bocsátkozó végpontok, a *párbeszéd* alanyai és egyben tárgyai egyformán változást szenvednek el, amely változás természetéről nekem, gondolkodó embernek, a gondolkodás fennsíkjain tétovázó, parányi szemlélődő lénynek, az őszinte gondolatok közlőjének, általában véve vajmi kevés tudomásom lehet. Abban azonban nem kételkedem, hogy a természet óramű pontosságú működése, a körülvevő világ lendületben maradása csak és kizárólag eme párbeszéd fogaskerekein át, az apró „párbeszéd fogcskakón” keresztül lehetséges.

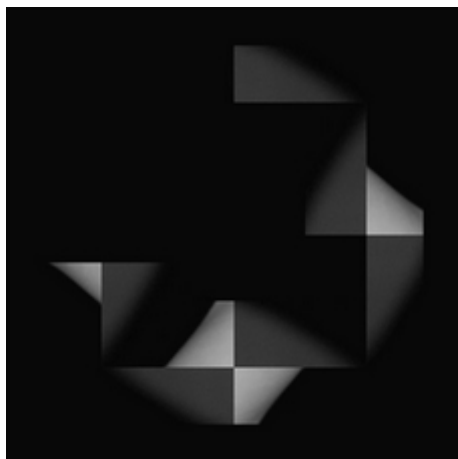
A párbeszéd imént fölvezetett természetéből fakadóan azonban az *érzékelés*, így szűkebb értelemben a *megfigyelés* folyamán is a megfigyelő (érzékelő), illetve a megfigyelt (érzékel) dolog egészen bizonyosan megváltozik. A megfigyelés tehát csak azon az áron mehet végbe, hogy a megfigyelő a kezdőállapotot elhagyja. A megfigyelés végére – legyen az bármilyen egyszerű esemény – már nem ugyanaz az ember vagyok, aki voltam, mivel a megfigyelés szükségszerűen a megfigyelő¹⁸ és egyúttal a megfigyelt dolog megváltozásával járó folyamat, mint párbeszédnek egész kötege. A megfigyelésből kibontakozó *megismerés tehát változtatás*, így minden olyanná lesz, amilyen lenni szeretne azon folyamatok közepette, amelyben maga a megismerés zajlik. Ott, ahol immár nem a „mit/hová”, hanem a „hogyan” kérdése formálja meg újonnan ébredő szándékaimat, határozza meg cselekedeteim fő irányát.

Mert ez a világ „úgy van kitalálva”, hogy „bármi, ami működni akar”, kényszerűen átesik a változás „kötelező gyakorlatán”, így példának okán még az elme koordináló területei is részleges átalakuláson mennek keresztül – a szükséges párbeszéd útján –, amikor az a megfigyeléssel fölhalmozott információ köteget megragadni, hasznosítani akarja. Tudatom legmélyén a formák, a letisztult(?) fogalmak, a véglegesnek tetsző állapotok és mindezen dolgok összefüggéseinek nagy objektumai, a különböző ismeretek ... lüktetnek lankadatlanul, míg ehhez a tevékenységhez a felszínen, vagy imitt-amott „a középén”, a „változás darabkák” juttatják el a megfelelő mennyiségű üzemanyagot. A hajtóanyag pedig maga az *átalakulás*, az a soha véget nem érő folyamat, amely nyomán fölbukkanó minden újabb stáció konvencionális abban az értelemben, hogy a dolgok természetéhez fűződő kapcsolata, a pillanatnyi megállapítás igazsága – már azelőtt, hogy közkeletű, bevett gyakorlattá válna – üres, semmitmondó és néma igazság, jóllehet tudom, hogy ez a gondolat is éppen önnön keletkezésével áll föloldhatatlan ellentmondásban.

Szemléltetem az előállt helyzetet. Mivel a huzamosabb ideig gyakorolt tevékenységek során, mint például a munkavégzés, írás, a családért való szorgoskodás ... az ember figyelme tudvalevően hajlamos eredeti céljait elveszíteni, én a „másféle gondolkodás” pihentető erejű eszközeivel, többek között a *képzalkotás* egy sajátos módjával szoktam koncentráció képességemet helyreállítani, megsokszorozni. A cselekedet tehát ebben az esetben merőben új módokat, rutinokat és közelítéseket követel meg a végrehajtás során, így viszonylag egyszerűen, nem különben kellemes időtöltéssel érhetem el, hogy a szellem, amely addigra bennem már igen csak türelmetlenül topog, ismét hatékony munkába kezdjen eredeti szándékainak, célkitűzéseinek megfelelően. A *párbeszéd* kapcsán bonyolódó gondolataim és rész-megállapításaim pedig éppen az egyik ilyen – különös utakon kimódolt – képi alkotással hozhatók összefüggésbe, legalábbis szemléltetés, még inkább lényeg kiemelés céljából, amely alkotás nevezetesen a *Tökéletes világegyetem* címet kapta keletkezésékor, még a 2006-os esztendőben.

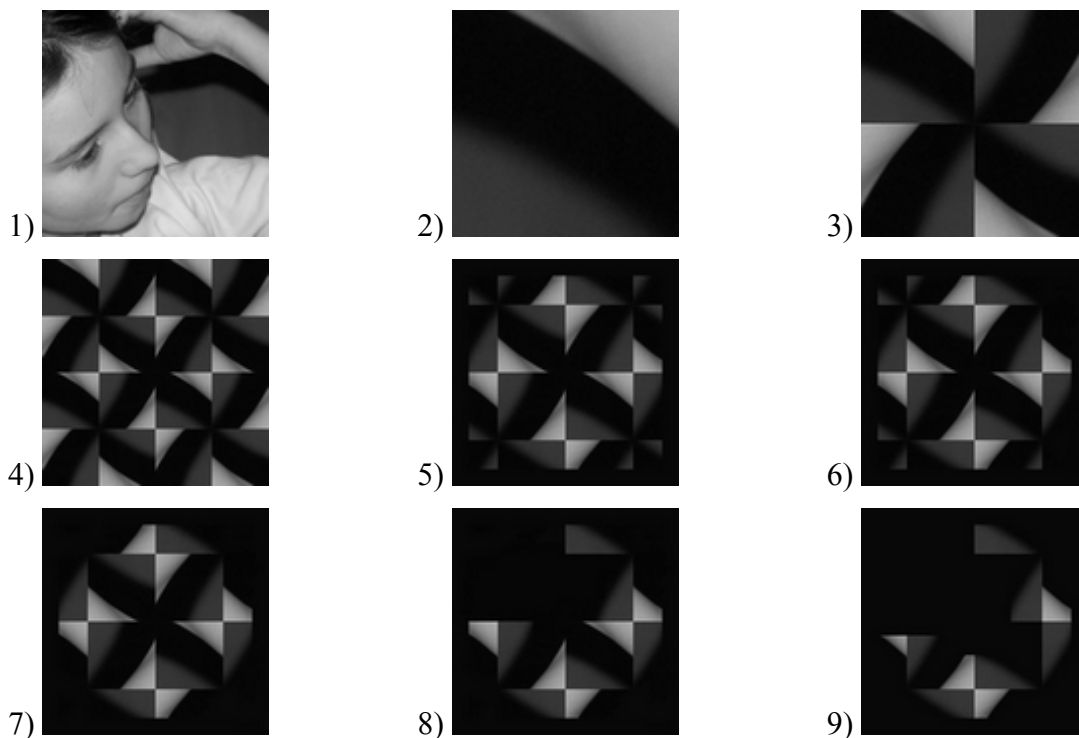
Íme a kép:

¹⁸ Pontosabban: a megfigyelés eszközeivel körülvevett/értett megfigyelő.

... ahol a megformált és kidolgozott anyag, a zárt kompozíció, végállomása egy teljes alkotói gondolatmenetnek, a *párbeszéd*ek sokaságából előretörő, megfeszülő-kibomló *változtatási folyamatnak* és amint azt röviden már kifejtteni igyekeztem: éppen a lényeg elhordozójának.

Átfogó vizsgálatok, mélyreható elemzések során az ember azonban hajlamos „megállítani” ezeket a folyamatokat, mintha a nevezetes pontok, az esemény-nyomvonalak lényeges vonásainak tisztázásával valaha is az eredet közelébe férközhetne, holott a *változás* éppen alaptermészetében megközelíthetetlen:

Amint az jól kivehető, a kép-manipulációs eljárás mentési pontjain keresztül tisztán és érthetően elevenedik meg a strukturálás története:

- 1) *Szemlélődés a nagy természetben.* Az ember figyelme soha nem átfogó, hanem valamely részre irányul. Bár nem úgy tűnik: a világot töredékein át közelítjük meg.
- 2) *A megfelelő részlet kiválasztása.* Ez a lépés döntően befolyásolja az alkotás, vagy általánosan: a strukturálás menetét. Most a rész határozza meg az egészet.
- 3) *Strukturálás első összetevő szakasza.* A megfelelő párbeszéd útján, mint tükrözés, forgatás ... az elme a „kívánt mértékűre bonyolítja” az anyagot.

- 4) *Strukturálás második összetevő szakasza.* Az elme tovább bonyolítja, sokasítja az anyagot. Ami eddig alap volt, az most újra építőelemmé lesz.
- 5) *Strukturálás első formáló szakasza.* A szélek leválasztásával kezdetét veszi a strukturálás talán legizgalmasabb epizódja. Az „alkotói én” igazából most ébredzik.
- 6) *Strukturálás második formáló szakasza.* A peremek lecsiszolásával, akár egy szobrász műhelyben, lassanként körvonalazódik a struktúra alapformája.
- 7) *Strukturálás harmadik formáló szakasza.* A peremek eltüntetésével előáll az új alapstruktúra. Már csupán a szabályos elrendeződés „lerombolása” marad feladatul.
- 8) *Strukturálás negyedik formáló szakasza.* Az „alkotás arca” már teljesen kivehető. Hátra van „némi igazítás”, ami lehetővé teszi a megjelenést az értelmezés előtt.
- 9) *A strukturálás befejeződik.* Az alkotás most már kész a megmértetésre. Megfelelő arányban és kellő számban hordozza magán¹⁹ az alkotói folyamat jellemző jegyeit.

E rövid „múlt idézéssel” a hangsúly valójában visszakerül a végállapotról a cselekvő, magának örökösen utat törő, ide-oda-bárhová elkigyózó *önmeghatározó* tevékenységre, a teremtés soha véget nem érő folyamatára. Amely művelet – amint az az imént is nyomon követhető volt – gyakorta tartalmaz ismétlődő, ráfedő elemeket, egymásra épülő strukturálási szinteket, még ha ez az úgynevezett *végállapotban* nem is annyira nyilvánvaló. A lét, amely a megvalósulásra irányuló tendencia és lehetőség képében jelentkezik az Arisztotelészi filozófiában, már a történet elejétől főszerepet játszik: szabály kell ahhoz, hogy *valami* lehessen, ám szabályt kell rontani ahhoz, hogy *valami újabb*, igaz már *potenciálisan meglévő*, valójában létezni tudjon. Mi marad a történet végére mind ebből?

A kérdés voltaképpen célzás arra vonatkozóan, hogy a *zárókép* „hagyományos úton” végigvitt elemzése bizony még hátra van. Ahol be kellene mutatnom azokat az érveket és gondolati sémákat, amelyek az *alkotásért*, vagy éppen az *alkotás ellenében* az értelmezés meglehetősen laza talaján keletkeznek. *Ahol aki ahogyan csúri, úgy csavarja*, mondandója a képről mindig másként alakulna, hiszen másként látok én, a behatoló-alkotó, és másként a megannyi tétova értelmező. Megannyi *megismeréssel* kibélelt értelmezés, ahol „minden olyanná lesz, amilyen lenni szeretne”, ahol a *változtató folyamatok* és amit változtatok is változatosak, ahol és amikor megtestesülnek az „üres, semmitmondó és néma igazságok”, amikor minden *én* buzgón határoz és teheti, hiszen az „eredendő ok hiánya” már csupán fájó emlék és „nem pediglen fájdalmas szégyen”²⁰ ... ahol az elrugaszkodás pillanata már tagadhatatlanul maga az örökkévalóság. Egy szó, mint száz, „ilyen körülmények közepette” kellene végrehajtanom a – magát az *alkotás* címszóval utolsó fázisnak megjelölő – kép mélyreható elemzését. A termék-bemutató azonban elmarad.

A kissé hosszúra sikeredő szemléltető epizód végére a zárógondolat legyen mégis egy személyes megjegyzés, valamennyire a kiértékelést helyettesítendő:

„Hangoskodók és bedobálók” ... írom korábbi munkám²¹ bevezetőjében. Érdekes módon nincs olyan ember, aki a helyzet tragikumára, a *korlátlan lehetőségek* és *leküzdhetetlen akadályok* különös összjátékára így vagy úgy, valahogy ... ne érezne rá. Ez az eredendő bölcsesség forrása, amelynek mindenki egyformán birtokosa. A *hangoskodók* menekülnek, a *bedobálók* próbálkoznak. Míg az *előbbieket* kitöltik szinte a teljes életteret, valójában a háttérbe vonul-

¹⁹ ... magába zárja, rejt, ... ezáltal valamilyen benyomást kelt ...

²⁰ a szóhasználat Nietzsche-től kölcsönözve ...

²¹ Öt perccel hat után – 2007

nak azzal, hogy sematikus mozdulatok gyakorlásával próbálják eltüntetni, semmissé tenni a sors nagy talányait. Ugyanakkor a *bedobálók* jussa az örök újakezdés, akiknek „gigantikus” emlékműve a szóban forgó alkotás, hiszen „feltalálták”, föltámasztották és mind a mai napig töretlen erővel népszerűsítik ezt a töretlent, ezt a csodát: *a tökéletes világegyetemet*. Ahol a teremtés felmagasztalói, „eme nagy bedobálók”, az alkotói folyamatok²² során újra, meg újra magukhoz veszik a *változás* semmivel össze nem hasonlítható belső-magasztos élményét, majd betelvé a gyönyörűséggel, egyszerű mozdulattal jelölik meg – a valóság számára áldozati báránnyal – valójában soha el nem készült dolgait úgy, mint *alkotás*.

Végezetül – ahogyan arra már ígéretet tettem – földézem most mindazt, amit a körülvevő mindenségről, a *térről* és az *időről* ez idáig megtudni véltem.

Ha a *térre* gondolok, az legelőször mint *tapasztalatainknak tere*, vagyis a körülvevő világ, a nagy világegyetem képében jelenik meg számomra. Hiszen a *tér* az, ahol szinte mindig történik valami, folyamatosan valami új – igaz talán várható, már talán megjósolható – esemény veszi kezdetét. Jó lehet nem veszem észre, nem fogom föl, de minden rezdüléssel megismerek, megtudok valami mást, valami „mégis újabbat”. Átélni, megízlelni, újból és újból elcsípni bármit, akármit a pillanat varázsából ... ez az ami a legjobban jellemzi az *élőnek* a *térhez* való viszonyát, megragadja és kifejezi az *élő tér-idő* felfogását.

Az „empirikus tér-ideán” túl azonban a lényegét másként is ki tudom fejezni. Kiindulópont újra az *élő*, illetve annak különös természete. Mint már kifejtettem, az *élő* legfőbb sajátossága azon képességében rejlik, amellyel a fizikai folyamatok befolyása alól részlegesen ki tudja vonni magát, mintegy ellentétes irányú működésre készítve ezzel az univerzum erőit. A természet ilyen irányú átalakítása szükségszerűen az *élő* elsőrendű érdekét, a faj fennmaradásának, egyúttal a végtelenbe való terjeszkedés, a *tökéletes kiterjedés* céljait szolgálja. Mondhatni az *élő* olyasvalami, ami lényében, sajátos lényegében hordozza, feltételezi az *időt* és a *teret*. Az eszköz, vagy ha úgy tetszik kelepce, amely ebben a megközelítésben kiemelkedő jelentőséggel bír – hova tovább főszerepet játszik – maga a *következtetés*, a már korábban felszínesen taglalt *következtető logika*, amely most is – midőn eszmefuttatásaimat íme lejegyzem – igen hathatósan fejt ki tevékenységét, mi több: nélküle momentán nem történne semmi. Így a „kitapintható” tér-idő, mely megannyi érzéki dolog és észlelet forrásaként tetszeleg – igaz ugyan varázsszemüvegen át – megsejlelhető, felfogható úgy is, mint *rákövetkezéseinknek*, illetve *következtetéseinknek tere és ideje*.

A továbbiakban igen fontosnak tartom rávilágítani arra, hogy a *tér-idő* utóbb bemutatott aspektusából való építkezés szilárd alapokon nyugszik. Így ki kell térnem annak bizonyítására, hogy a fölhasznált fogalom, s egyben valamennyi használatos képződményünk, amely az emberi agyban keletkezik, vagy ott megfordul, majd azt követően általánosításaiban meg rögzül: ***önálló utakon soha nem járhat***. Ennek érdekében bevezetem a következő definíciót, amely így szól: *egy dolog a szemlélőtől független, hogyha valamennyi szemlélő csoport saját tudomására jut*. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a fejtegetés – mint minden más „ötletelés” – számos önmagába visszatérő elemet kényszerűen magában kell hogy hordozzon, ám azok az előnyök, privát bizonyosságok, amelyek vélhetően a levezetéssel mégis hasznomra lehetnek, arra csábítanak, hogy folytassam a megkezdett gondolatot.

A szemlélők tehát csoportokba rendezhetők és ezek a csoportok *saját erőből*, vagy *manipulált úton*, tudomást szereznek a különböző dolgokról, amelyek előbb-utóbb tekintélyes ismeretanyaggá terebélyesednek számos kategorizáló eljárás eredményeképpen. Itt a manipuláció szó most arra utal, hogy a csoport számára valamilyen módon előkészítésre kerül a dolog lénye-

²² Még az egyszerű ember élete sem más, mint „cselekedeteiben elgondolt”, őszinte, mély, talán színtelen filozófia ... egyfajta alkotás.

gével kapcsolatos kulcs-információ, másképpen: azt már egy másik szemlélő csoport őt megelőzően gyakorlatilag feldolgozta és ennek eredménye hasznosul a manipulációs folyamat során.

El kell időzni egy kicsit ez utóbbi momentumnál. Tudniillik már nem csupán arról van szó, hogy mit értek *saját ismeretszerzésen*, hanem magát a nagy kérdést is, az *entitás*, a *komplementaritás* nem egyszerű kérdését, a gondolkodás egyik legalapvetőbb problémáját is feszegetem, igaz: valahol mélyen a háttérben. Ugyanakkor nézőpont kérdésévé tehetem a „csoport körülhatárolás” kényes feladatát, de az biztosan állítható, hogy a dolgokat – ha akarom – elkülöníthetem, hiszen ez „mindennek mozgatója”, a *többség*, miszerint nem csak egy, hanem legalább *két* dolog alkotja a – fölöttébb valóságosnak tetsző – körülvevő világot. Mindenesetre gyarló emberi ésszel nem mondhatok sokkal többet, mivel nem csupán egyetemes kiindulópont az, amibe kapaszkodom, hanem egyben az egyetlen és végső szalmaszál is, amely „filozófiai lélekvesztőnket ingatag” megtartja ideig-óráig.

Azonban azt, hogy saját, vagy manipulált úton szerzett tudás birtokosai vagyunk, mi magunk teljes bizonyossággal nem dönthetjük el, hiszen ez mint jellegzetes csoport attribútum – a dolgokat elbírálandó – a csoport számára csupán *utólag* érdekes sajátosság. Ezzel szemben a *rákövetkezés* ösvényei éppen a mulandóság első számú áldozatai. Ekképpen nem tudjuk bizonyosan, hogy az ismeret, melyet a valóságban imitt-amott, mindenütt, fölöttébb szorgosan kamatoztatunk, mi több nagy előszeretettel a maga vélt trivialitásában alkalmazunk, saját következtetéseinkből, vagy manipulált következtetések folyamából ered. Ezért ***szemlélőtől független dolgok számomra nem léteznek***, hiszen soha nem leszek képes megállapítani valamennyi szemlélő csoportra érvényes *saját megismerést*.

Tehát a fogalom: *következtetés, rákövetkezés* hozzám kötődik. Hozzám, az emberhez. A szemlélő szabadsága önnön rabságát hordozza függetlenül attól, hogy miből áll a valóság: belőlünk, mindemből, vagy ténylegesen *csak belőlünk*. Idealizmusom így *objektíve az ember idealizmusa*. Azé az emberé, aki *én* vagyok. A valóság mindenek fölött *én* vagyok. Mindenek fényét elhomályosító különös valóság. De egyúttal mindenek fényében sűtkérező kéretlen valóság. Az a valóság, amely tehát olyanná lesz, amilyenek megismerjük: ahogyan az alagutat vájjuk hozzá, ahogyan *következtetünk* irányába, amilyen módon válogatunk belőlük és elfogadjuk a *rákövetkezéseket*, az a *pillanata* és *pontja* a valóságnak. Nem a *tér-időben* tűnik el az ember, hanem a *tér-idő* emelkedik, szökken magasba belőlem, szemlélőből, a léthez fohászkozó, a létéért lépésről-lépésre esedező *élőből*. Ha azt mondom *tér* és *idő*, úgy tehát a létemért esedezem, mivel magam vagyok *tér* és magam vagyok *idő*.

Mostantól a kérdés: mi valójában *tér* és *idő*, így egyenértékűvé válik a fölvetéssel: hogyan lesz képessé bármi is *térnek* és *időnek* meglátására? Hogyan jut el dolog addig, legyen az holt, vagy inkább élő, egyik végről a másikra araszolva, hogy „im-ígyen fáradozzék, míglen ketrecét felfedi, majd maga köré vonja azt egészen”? Nem de az *élő* sajátsága *tér-idővel* való szembeszegülés? De hiszen fel kell fedeznie amazt előbb. Megelevenítek valami én belőlem áradót, hogy azután fölágaskodjak ellenébe? *Csak a tér érezi a teret és csakis időből lehet az, ami oly konok: időtlenségre vágyódik*. Mi hát a tér? Mi hát a kérdés?!

Az, ami a teret már úgy hiszi felfedezte és azt „immáron el is feledé”, aki csak és kizárólag tehát én vagyok, az a következő *dimenzionális jellemzőkkel* bír:

- körülhatároltság, elkülönülés
- folyamatos (kikapcsolhatatlan) befogadás
- objektumok kezelése átlagok útján
- hiányzó ürítési funkcionalitás

vagyis

- a koponyán belül zajlik minden (belső tér)
- folyamatosan áramlik befelé a jelfolyam, így belső dolgokkal valójában nem, hanem épp ellenkezőleg: *a benti, elzárt térrész a külső dolgokkal van szüntelenül elfoglalva*
- portré-sorozat készítésekor például, a kiértékelési fázisban megfigyelhetők bizonyos „eltévedt” pillanatok, melyek fölbukkanása meglepetéseket okozhat a felvételek készítőjének; pontosabban nem is eltévedt, hanem nagyon is valóságos pillanatok ezek, melyeket a folyamatból külön-külön már nem tarthat nyilván az agy, mivel nem képes rá; a jeleneteket tehát átlagolva, önkényesen választott – általában pozitív – lényegüknél megragadva veszi nyilvántartásba az emberi tudat
- a felejtés nem akaratlagos képesség

Az általam föllet, ezidőtájt jelentőségükben az imént ismertetett módon körvonalazódó *dimenzionális jegyek* számomra a következő gondolat töredékeket sugalmazzák:

- Hogyan teremt *kapcsolatot* „ez a belső azzal a külsővel”, azaz hogyan ébred rá az „én egység”, hogy a külső világ másolatai, vetületei mögött talán eredeti példányok is léteznek? Következtetés útján gondolja el, illetve véli elgondolni az elme az igaz valót, hiszen elhelyezkedése: benti. Amennyiben nem kintről hurcolta be a tudást azt megelőzően az „én egység”, úgy a *tér* és az *idő* pusztá következtetés és nem pedig igaz megtapasztalás.
- Van-e *tiszta tapasztalat*? Pld. az, hogy tűz égeti meg a kezem, vagy forró víz, nagyvonalakban úgy jut az elme tudomására, hogy
 - túl erős ingert érzek
 - „arról a fertályról akadályoztatás ingert” is érzek
 - ha tehát ugyanonnan „ilyet is, olyat is”, akkor inkább forró víz okozta a fájdalmat ... vagyis a következtetések láncszemei mindenütt jelen vannak.
 - Az agyi működés tudásunk szerint maga is térben zajlik. Realizálódik-e valahol az ember gondolataiban ez a belső térbeliség? Van-e valamilyen cselekedet, érzés, egyéb, amelynek a belső térbeli elhelyezkedés lenne a mozgató rugója?
 - Odabenn létezik tehát egy külön világ, ahol a másolatokon keresztül minden újra lezajlik. Ez a „belsőség” mindent beszippant és el szinte soha nem enged semmit, hogy benne az objektumok és események árnyképei örök életet éljenek. Csak ez van annak, aki én vagyok. Ez a rész, a „koponyán belülség” mégis korlátlanul kiterjesztheti akaratát a test többi részére. A világ többi részére kiterjesztett akarata viszont erősen korlátozva van.
 - Az értelmező objektum térbeli kiterjesztésével visszahúzódik az „idő-befolyás” abban az értelemben, hogy amennyiben magamat az egész világra kiterjesztem, nincs már szükségem esemény nyomvonalakra, hiszen minden én vagyok. Ha összehúzó az „énemet”, akkor viszont egyre „több” nyomvonalra van szükségem, hogy a világ többi részét észlelni és értelmezni tudjam. Ekkor csak másolatokon keresztül, tér és időbeli eltolódással tudok újra bármihez is hozzáférni, bármihez ami komplementerem a világmindenségre vonatkozóan.
 - A tudatosság afféle becsapós dolog lehet, amely talán akkor jön létre, amikor képes vagyok hosszú megszokás után belülré rekesztett működésemet úgy látni, mintha az közvetlenül a külvilágra lenne értelmes, ahogyan az általában nyilvánvaló is az ember számára és ami ugyanakkor merőben ellentétes módon jelentkezik – példának okán – egy számítógépes program működésekor. Ez utóbbi a saját belső változóival és nem igazán az „inputok” és „outputok” külvilágbeli viselkedésével van elfoglalva.

- Az akarat nem képes a tudat hordozóján belül folyamatosan képződő másolatokból tetszőlegesen, tehát akarattal törölni. Mi történne ellenkező esetben? A nem létező, nem lehet a múlt része, mivel a múlt éppen az, ami van. A jelen pedig éppen az, ami nem létezik. Talán a tudatom maga a múlt, ami tehát van, így pusztán ekképpen képes létezni és végső soron nem tudja elszánni magát önmaga lerombolására? Hiszen ily módon véghezvitt visszafelé akarásom nem lenne egyéb, mint a megváltó teremtés minden reménye nélkül újtára bocsátott pusztítás. Egy gép „számítológos akarata” tetszőlegesen tud adatokat, változókat megsemmisíteni,²³ míg az ember tudatosan erre nem képes. A gép például azonnalosan törölheti a terminálon bevitt összes „x” karakterrel kezdődő értéket. Vajon nem kellene a számítógép lehetőségeit korlátozni,²⁴ hogy eljussak az emberhez?!

Végezetül: A *tér* és *idő* nem annyira tapasztalatainknak tárgya, mint inkább a *rákövetkezések*, illetve *következtetések* szemléletes, „természetesen elvont” megfelelői, csalóka délibábjai. A *tér* és *idő* az *énem* szüleménye, tehát mindkettő, kettőjük fölmagasztalt párosa *én magam vagyok*. Sőt nincs *tér* és nincs *idő*, ha *én* nem vagyok, mi több: semmi nincs, hogyha *én* nem vagyok. Én magam, a *rákövetkezések* útján, sok-sok *párbeszéd* látszat forgatagában jutok el *térhez*, *időhöz*, jórészt bármihez, ám nem mindenhez. Mert egy valami van, amit még ismerek és logikus következtetésem gubancos kötelékéből már-már kioldja magát, számomra az *élő* létjogosultságát végérvényesen megjelölve ezzel, amely valami „ím-hol így neveztetik”: *művészet*. Amiről a „Törekvések” utolsó fejezetében fogok szólni.

²³ ... a programozó által lehetővé tett módon, utakon ...

²⁴ ... vagy kiterjeszteni korlátozott képességű területekkel ...

Az élő alapvetés

Kapcsolódó fogalmak

Keletkezésüktől fogva a dolgok részesei párbeszédnek. Ez a megállapítás mottója, legtalálhatóbb összefoglaló gondolata, s egyben jellemző kiindulópontja „előző életem” valamennyi teoretikus kijelentésének. A dolgokat *létrejöttük*, nem pedig *közreműködésük*, más objektumokra való *ráhatásuk* okán vizsgálva igen hamar a „nagy bezáró kérdések, az átkos tudomány” sejtelmes félhomályában találtam magam, miközben azt reméltem, hogy az ismeretek – a megfelelő illesztések föllelésével – előbb, vagy utóbb mégis csak megoldáshoz vezetnek. Nem így történt. Ám a *létezés*, mint olyan mostanra átminősült egy komplexebb fogalommá, sőt: eredeti értelmét az számomra tökéletesen el is vesztette. A Dávid szobor kapcsán elhangzott kérdés, amely így szól: *Vajon melyik az a pillanat, amelytől létezőnek tekinthető a szobor?* ... pontosan ezt az átlényegülést képes igen találóan megragadni, azt talán a lehető legszemléletesebben kifejezni.

Michelangelo mester fűr-farag, „szöszmötöl” a már félig-meddig torzó, kolosszus márvány darabon, miközben óhatatlan: kíváncsiszkodó tekintetek bizony meglesik őt. A vándor gyors pillantást vet a készülőben lévő monumentális emberalakra, majd kisvártatva tova siet, magával ragadva annak feledhetetlen látványát: emléke innentől immár örökkön benne él. A szobor így *párbeszédbe* keveredik sok-sok idegennel és e párbeszédnek nyomai, ha máshol nem, hát az emberi emlékezet könnyű hálójában fönnmaradnak. Így a szobor lassacskán megelevenedik és íme valóban élővé lesz számtalan képben, homályos alakban a képzelet és valóság töredezett határvonalain. Mostantól tehát létezik, létének kezdetét veszi, mivel imitt-amott párbeszédbe keveredik és *ezeknek nyomait a világ egy darabig még magán hordozza*.

Semmi sem, még ez a csodálatos alkotás sem önmagáért való és semmi sem pusztán önmagáért, csupán keletkezése okán létező, hanem minden ami van, azért van, azért létező, mert *valamely állapotában létezőnek tartjuk*, mert: mivel nyomot hagyott bennünk, a világban, íme azt mondjuk, hogy van.

Én a *legfőbb alapvetést* úgy olvasom, csakis olyformán tartom értelmesnek, hogy a világ babrás részletei, a föllelni vélt konkrétumok helyett a dolgok *képlékeny, laza állapotait*, illetve *ezek múlását* kutatom inkább a dolgok *párbeszédein* keresztül és magukat a dolgokat tovább már nem, hanem helyettük a párbeszédnek útján nyert *lenyomatokat* tartom nyilván *tudatom felső régióiban*. Minden ami eljut hozzám csupán *másolat* és ez nem is lehet másként hiszen, ha nem így lenne, a megfigyelt tárgyak elevenemmé válva a megfigyeléssel odavesznének eleven önmagamban, mintegy a megfigyelés útján így lassanként egészen fölemésztődve.

A dolgok ekképpen soha nem, még keletkezésük által sem „csak úgy létezők”, ahogyan egyébként azt hagyományosan hinném és ebben a spontaneitásban igen rosszul értelmezném, hanem párbeszédnek útján *létező-tovaterjedők*, sokadik áttételen át *sokszorozódók*, tehát *hatásgyakorlásukban* kifejeződő, megelevenedő erők ezek, melyek a mögöttes szándékot, tudniillik magát az „avult dolgot”, mint valamiféle őt okot, végső soron bemutatni, felfedni képesek.

Van azonban egyéb érv is arra nézve, hogy az új létértelmezést a megszokottól gyökeresen eltérő, igen meglepő rendező elvnek tekintsem.

Túl azon, hogy „hathatós létezés” váltja fel az eddig szentírásnak tartott *keletkezik-van* formát, a dolgoktól való távolodás irányába, mi több: a teljes elszakadás felé vezet az *alapvetés* azon

következménye is, amely a „nyomait a világ **még** magán hordozza” mondatrész feltételességéből, „könnyed idő kritériumából” kicseng. Azáltal ugyanis, hogy az *okról* az *okozatra* fordítom figyelmem fókuszát, könnyen megeshet, hogy hétköznapi értelemben már nem létező, értsd: *megszűnt dolgok* hatásainak vizsgálatát vagyok kénytelen végrehajtani a dolog egzisztenciájának kipuhatólása, tisztázása véget. Így az a filozófia is, amely még most egyre bővül, folyamatosan erősödik idővel olyanná lesz, olyan különös *tér-idővé* alakul, *ahol valami akkor is lehet, ha már nincs és talán még akkor sincs, ha netán volna.*

Ez a különös „mellékhatás”, no meg a teljes rálátás követelménye a továbbiakban arra késztetnek, hogy a „lét-formula” kísérő fogalmait, *mennyiségi mutatóit* bevezessem.

Így a létezés **rendbeliségén** értem azt a számértéket, ahány esetben elmondható, hogy a dologgal kapcsolatosan teljesül az *alapvetésben* megfogalmazott kritérium. A Dávid szobor vonatkozásában ez a mutató minden újabb szemlélővel növekedni fog, ugyanakkor a *rendbeliség* nagy valószínűséggel csökken, ha valamely látogató időközben netán eltávozik az élők sorából. Természetesen egyéb, az egyén tudatát érintő – értelemszerűen itt nem taglalható – változások is módosíthatják ennél a példánál ezt a mutatót.

Következő járulékos jellemző a **mélység**, amely értéke azt jelzi, hogy *hány struktúra szintet érint az alapvetésben* feltételezett változás. Ez a mutató a Dávid szobor példájánál maradván mindenképpen nagyobb mint egy, tudniillik az agy és a vele nagyságrendileg összemérhető alkotás (szobor) kapcsolódásában és magában a végeredményben, amely valahol az agy belső területein meghúzódó tároló síkokon realizálódik, kiemelt szerepet játszanak az alsóbb szintű²⁵ struktúrák bonyolult műveletei és ezen műveletek talán még tovább darabolható részegységei. Amennyiben viszont a létezés többszörösen „megerősített” – és általában ez a jellemző eset –, úgy ezen *magasabb rendbeli* jelenlévőségeknél mindig a **legnagyobb** mélységi részjellemezőt tekintem *reprezentatívé* is érvényesnek.

Végül a harmadik kísérő paramétert a létezés **fokának** nevezem és a következő példán keresztül értelmezem:

A tájékozódás, a térben való berendezkedés talán legfontosabb, legfolyamatosabban használt eszköze a *fény*, amely a *látás* útján vezeti az embert biztonságosnak megítélt útvesztőin. Most arra keresek választ, hogy milyen részleteket rejt az *alapvetés* nagyító lencséje mögött az a folyamat, amelyben egy tárgy egyszerű felfedezése, *megpillantása* zajlik le.

Ahhoz tehát, hogy valamit látni lehessen, közvetítő közegre van szükség. Így első lépésben *a kérdéses tárgy és a fény párbeszédét* képzelem el, amelynek során mindkét résztvevő fél részleges változáson megy át. Emiatt ugyan még nem látom magát a tárgyat, ám az epizód szükséges feltétele a rákövetkező lépésnek, amikor is a deformációval terhelt jelhordozó folyam, az átalakított fény fölbukkanása révén hirtelen azt tapasztalom, hogy ott nem messze bizony van valami és szemem előtt szépen kirajzolódni látszódik a tárgy alakja. Ez utóbbi jelenet *az a párbeszéd, amely már a szemlélő, vagyis köztem és a közvetítő fény között* megy végbe, az eredmény pedig az észlelés, nem különben a szemlélt objektum térbeli helyzetének a meghatározása.

Ekkor mondom azt, hogy *ott van a tárgy*, azaz megtalálható a tér valamely pontján, mivel ezt látom. Azonban az elmém tovább cselekszik és külön utasítás nélkül elraktározza magát az élményt, tudniillik azt, hogy egyáltalán van, *létezik ez a tárgy*. Tehát nem csak a látóterületem és annak kapcsolódó környezete, hanem agyam egy belső rekesze is „elszenvedi” e látványt. Mire jó ez a tagolás?

²⁵ Olyan struktúrák, amelyekre még mások is épülnek.

Az *alapvetés* értelmében a tárgy már a folyamat *első fázisában* „megelevenedik”. Ám az így nyert élettartam – tekintve a fény bizonytalan helyzetét – meglehetősen „szűkösen adagolt”, nem beszélve arról, hogy a létezés hitelesítője érthető módon így nem is a szemlélő, hanem a fény lenne²⁶. Ráadásul ez utóbbi momentum még a hétköznapi szemlélettel is ellentétben áll, ami egy gyakorlati filozófia elmélyítését igen-igen megnehezíti, nem különben azt kérdésessé is teszi.

Éppen ezért célszerűnek látom az alapelvet azzal a tranzitív természetű tulajdonsággal felvértezni, amely a következőképpen szól: *Ha A-B párbeszéd nyomait a világ még magán hordozza és a nyomkörnyezet C₁ jelölést kap, továbbá C₁ is létezésének kezdetét veszi, mely újabb létezés C₂ nyomkörnyezettel bír és így tovább ... akkor azt mondom „A” első fokon létezik C₁, másodfokon létezik C₂, és így tovább ... n-ed fokon C_n után, függetlenül attól, hogy a láncolat időközben valahol netán megszakad, hogyha – tételezzük fel – imitt-amott korábban ébredő létvariánsok semmisülnének meg.*

*Reprezentatív*e ugyanakkor a lehető legkedvezőbb fokozatú, azaz a legbizonyosabb létezési állapotokat uralom, így *több rendbeliség* esetén, illetve *láncolat fennállásakor* a **legkisebb** fokszámot tekintem érvényesnek, míg a *maximális értéket* egyúttal a létezés *szóródási mutatójának* nevezem el.

Ez esetben – visszatérve a látás problémájához – elmondható, hogy a térbeli meghatározás *első*,²⁷ míg az emlékezés ettől *magasabb fokon* és *nagyobb szóródással* megvalósuló létezést von maga után.

Bevezetem hát a *létformula* mennyiségi mutatóit, ami által a dolgok valamely *rendbeli*, adott *mélységű* és behatárolt *fokú* létezésnek vannak alávetve ebben az *alapvetés* által fölhúzott, életre keltett, erős gyakorlati igényekkel fellépő sajátos filozófiában, ahol legyen bár oly megfoghatatlan: „te nem te vagy, sem én sem én”.

Pedagógia – válságkezelés

Gyakorta áll elő ez a helyzet: serdülő ücsörög tétován, netán teljesen közömbösen, vagy csupán ennek látszatát ügyesen fenntartva, míg mellette kétségbeesett, láthatóan tehetetlen, kezét tördelő szülői páros rója a szembesítés kínos perceit az intézmény vezetője előtt valahol egy irodában, az igazgatói szoba könyörtelen csöndjében. A séma pedig, amely a leírást, de vele együtt a megoldást is szolgáltatja, a következő: „A” zavart okoz „B” környezetében, aki emiatt bevonja „C”-t az ügy tisztázása és megnyugtató lezárása végett. Ez a „C” – akit akár „X”-nek is nevezhetnék – hiszen, mint valami idegen, áll értetlenül az események előtt ... nem szól, míg mondanivalója mindössze ennyi, belül, egészen eltemetve mélyen: „felelősséget vállalok érted, mert én egy idősebb generációból való vagyok, egyedül nem boldogulnál gyermekem”.

Ami ezután következik ... rendszerint az elhangzó kérdés, mely nyomán fagyos levegő ül meg kapcsolatuk már ugyancsak dermesztő vonulatain: „Kicsim, de hát miért tetted? Miért kellett?” Hiszen rövid és hathatós választ vár, orvosságot és balzsamot az eset nyomán gyúló tátongó, fájdalmas sebre a magát valamiképpen egy másik dimenzióból hivatalosnak tekintő,

²⁶ A tárgy önmaga is lehetne hitelesítő, de ezt most kizárom.

²⁷ Amíg látom a tárgyat, első- és másodfokú meghatározók is jelen vannak, ám közülük a minimumot tekintem reprezentatív megfelelőnek.

most benuult és tehetetlen felnőtt. Úgy tartja, eddig minden zavartalanul működött és íme hirtelen akadozni kezd, leállni készül a motor valamely váratlanul bekövetkező, ismeretlen hiba okán. Az eddig szorosan összetartozó egység egyszerre alkatrészeire, összetevőire bomlik. Megpillantja egymást apa és fia, leány és anyja újra „fölfedeztetnek”, csakhogy ez a cselekedet most mást eredményez, mint hajdanán az a bizonyos pillanat, amikor még *ön maga részeként* vette szemügyre az ifjú házas a friss jövevényt, az újabb családtagot. Most idegennek tűnik az, aki ez idáig vele együtt szívósan menetelt. Úgy észleli „C” tehát „A”-t, mint már önálló, sőt: különálló ... kisiklott objektumot.

Ekképpen „C” hajlamos megfélekezni arról az irdatlan mennyiségű *párbeszéd*ről, amely közte és „A”, szülő és csemetéje között az idők folyamán lezajlott és amely párbeszéd áradat csak erősítette, hatalmasra gyúrta, tartósította az ő saját létezésének talapzatát, miközben „amazé” is – igaz, visszafogottabb mértékben – mind inkább formát öltött. Ennek megfelelően a sokkal képlékenyebb „A”, vagyis a gyermek már lenyomatok milliárdjait viseli magán, mire a családi befolyás alól föl szabadulva életének soron következő, önálló szakaszába lép. Létezésének világos alapját még nem birtokolja, hiszen a kiáradó szülői szeretet, a „létrehozó öncsodálata” túl, sok egyebet igazán még nem sikerült elhintenie az őt körülölelő meleg-ágyban, a családi fészekben, sem a külvilágban.

Úgy kellene hát szemügyre vennie „C”-nek „A”-t – még a kritikus pillanatokban is – ahogyan önmagát veszi szemügyre az önmagát kereső, de önmagát utolérni, megérinteni nyilván képtelen, ám önön magányán így mégis oldani igyekvő lélek. A helyes képlet tehát: „C” ekvivalens „A”-val, azaz „B” idézze „A”-n keresztül „C”-t maga elé a valóban igaz, már minden képmutatást és hazugságot levetkőző őszinte számadásra.

Mindez természetesen nem a gyermeki ártatlanság felerősítését és megszentelését kell, hogy jelentse, hanem épp ellenkezőleg: a még szorosabbra összevont *családot* kell és nem a tetten ért ifjú szédelőt szembesíteni a kialakult helyzettel a föllelt probléma okán, amely valójában mindig is ott rejtett, fölhasadni készült mélyen, valahol igen mélyen, a közös fészek rejtekén.

Pedagógia – értékelés

Értékelni a dolgokat kétféleképpen tudom: *önmagukhoz*, vagy *más „hasonszórú” objektumokhoz* viszonyítom őket. Ahhoz tehát, hogy bizonyos szempontok alapján átfogó véleményt legyek képes megformálni, mindenképpen összehasonlítást, egyeztetéseket bonyolult sorozatát kell végrehajtanom, cselekedve mindezt *tér és időben, mással és önmagammal* való összevetések okán. Lévé pedig, hogy *tér és idő* önmagam vagyok, felfogom és elfogadom az értékelés „egyoldalúan szubjektív” jelenlétét. Felfogom és elfogadom, hogy a különféle kitapinthatónak tetsző struktúrák a *tér* konfliktusaival azonosulnak, míg ezek a konfliktusok látszólag az *idő* struktúráiként gabalyodnak egymásba. Felfogom, hogy a legegyszerűbb konfliktus a folyamatos és végeláthatatlan ismétlődés: éppen önmagam vagyok. Ekképpen az értékelés eredményeként sem „valami ismeretlennek” a fölfedezését, hanem önmagam „másokra kivetített árnyképe” megpillantását várom. Az értékelés így valójában egy képtelen vállalkozás, ha úgy tetszik: önmagába visszatérő jelenség.

Másfelől az értékelés *tárgya* alapján is végezhetek tagolást, attól függően, hogy *állapotot*, vagy valamely kiterjedt *folyamatot* vonok elemző tevékenységem hatósugarába. Figyelembe véve azonban a „pillanat relativisztikus megsemmisülését”, az *időpontoknak időszakosokká* és ezzel az *állapotoknak folyamatokká* való kiszélesedését, még „az alkalmazhatósági terület

mögött békésen meghúzódó világunkban”, a gyakorlatias hétköznapiakban is kézenfekvőnek, értelmesnek tartom a kérdést: *Vajon mennyire igaz a „van”, vagy inkább „mennyire van a lesz”?* A kiforrott állapotok csalóka tükréből vajon tudok-e, értelmes dolog-e olvasni, vagy inkább *rákövetkezések* végeláthatatlan láncolata az, ami különben oly annyira megfoghatóan és statikusnak tűnik?

Ekképpen – a kezdeti problémához visszakanyarodva – a szokásos tudásszint/állapot felmérő gyakorlaton túl inkább tartom jövőbe vivő, értelmes értékelő tevékenységnek a gyermek, a tanuló, az ember cselekvő folyamatát, *az eredmény megközelítési módját* rögzítő és a mért adatokat analizáló pszicho-pedagógiai eszközöknek a felkutatását.

Miután íme föltártam, hogy az értékelő tevékenység az elvárások által erősen befolyásolt, jobbára inkább a kialakított helyzetek tisztázására szorító pedagógiai aktus, az új utak és módzatok, a lehetséges technikai fejlesztések irányába bemutatok egy-néhány ötletet, gondolat-töredéket.

Az idő előre haladtával ma már nagyon sokan úgy tartják, hogy a különböző kérdőíves űrlapok, a választó kombinációs teszt-sorozatok és a számítógépes adatfeldolgozási módszerek mindig is szorosan összetartozó, egymást szigorúan feltételező eszközök és mechanizmusok voltak. Pedig ha a „rubrikás tesztek” lényegét az ember megvilágítja, rögtön szembetűnik, hogy a *pusztán döntéseket, illetve azok végkifejleteit nyomon követő* tesztek végrehajtását már a számítógépek megjelenése és elterjedése előtt is éppen abból a célból találták ki, hogy nagy tömegű, jól meghatározható adat-struktúrákat gyorsan és egyszerűen feldolgozhatassanak. A hatékonyság iránti igény, az *idő és térbeli léptékben* megmutató tömeges elvárások voltak tehát azok a motiváló erők, amelyek ezt a módszert, vagyis a „felelet-választós technológiát” életre hívták. Így elvileg nem muszáj, de nem árt ahhoz a tevékenységhez számítógépes köteget feldolgozást illeszteni, amit ma „teszt alapján való” felmérésnek nevezünk. Hanem mi az, ami már valóban nem nélkülözheti a gép jelenlétét?

Az imént leírtak szellemében, mint tanítványára valóban kíváncsi pedagógus – a feleletadás eredményességén túl – feltehetem a kérdést: Milyen úton-módon, ***hogyan alakította ki válaszát*** az eddig tökéletes fedezékben rejtőző, arctalan feleletadó?

A probléma megoldásához ekkor már felhasználhatom, sőt *fel is kell használnom a számítógépes adatbevitel eszközeit és előnyeit*, így – a részidők mérésén túl – számos adatot, lényegtelennek tűnő körülményt, ám magát a válaszadási folyamatot kitűnően jellemző momentumot rögzíthetek minden különösebb beavatkozás nélkül.

Ilyen logikai inputok lehetnek – a teljesség igénye nélkül – a következők:

- az egyes vezérlőelemeken²⁸ eltöltött részidők
- a vezérlőelemeken belül eltöltött részidők
- a vezérlőelemek bejárásai sorrendje
- az igénybevett „inputáló eszközök”²⁹ fajtája, váltakozása
- a különböző visszatérési események³⁰ felbukkanása

Ezeket az adatokat természetesen az egyes mérések végrehajtását követően átlag/szórás/szélsőérték számításoknak kell alávetni, így a többes lefutásból adódó eredményeket is fel

²⁸ pld. nyomógombok, szöveges mezők, listadobozok ...

²⁹ Billentyűzetten, vagy inkább más eszközön visz be szívesebben adatokat a felhasználó?

³⁰ A felhasználó újra és újra visszatér egy adatbeviteli mezőre és azon módosít.

lehet, sőt – éppen a lényegét megragadva – fel kell használni. Egyfajta procedurális azonosítás lebonyolítását követően így az adatsoportokból nagy pontossággal meghatározottak lehetnek az alábbi jellemzők:

- bizonytalansági tényező
- következetességi faktor
- eredetiségi jegyek
- változékonysági ráta

A leírtak fényében világos tehát, hogy a rendszernek gyakorlatilag egy számítógépes felhasználói fiók, egy informatikai alkalmazás működtetője nagy pontosságú azonosítását kell végrehajtania a megszokott technikai eszközökkel és pszicho-pedagógiai-statisztikai módszerekkel anélkül, hogy ebből a létező személy a valós helyzetben valamit is érzékelne, bármi, a műveletből adódó zavaró tényező tevékenységében korlátozni, vagy befolyásolni tudná.

Ez a jövőbe vezető út, amely a sokasodó, gyorsuló világunkban, ebben a „végelethetetlen dzsungelben” az eligazodást, a fejlődő gyermek útbaigazítását világosan és pontosan szolgálja, segíteni tudja. Nem kizárható, hogy egyszer eljön majd az a kor is, amelyben ezek a „végtesztek”, melyek ma még a „lényegét”, vagyis a szintfelmérést/megmértetést és ezzel a „valahová/bárhová bejutást” hordozzák átminősülnek, kifinomulnak procedurális, az eredeti funkcionalitást, azaz a tárgyi tudás mérését „már csak alibiből tartalmazó” pedagógiai módzatokká, segédeszközökké.

A művészetekről

Ahogy az *alkotás* legfőbb rákövetkezője *önmagamnak*, úgy az *igaz művészet* – mint valami fölfoghatatlan csoda – legfőbb rákövetkezője *minden ésszerűségünknek*.

Zárszó

Akár a *hívő*, akár az *alkotó*, akár a *felfedező* ember nézőpontjából szemlélem a világot, a mindennek fölötti kérdést, a végső kihívást mindhárom esetben az **önmeghatározás** problémája jelenti. Amikor minden ajtó bezárul és a *kétely*, a *gondolat*, a *halovány sejtés* már csak derengő talánnyá lesz, íme elhangzik a kérdés: „Ki vagyok én?” ... és hirtelen ugyanoda, a legáltalánosabb kiindulópontba, *önmagába* tér vissza az ember.

Térnek és időnek origója, úgy hiszem nem egyéb tünetem, ez vagyok én és ebben az elrendeződésben mindegy mi honnan, hová jut, merre araszol, a rákövetkezések mindig ugyanolyan érvényességgel: *önmagam erején és jogán* keletkeznek, majd élnek tovább – immáron *önmagam erejét és jogát* csorbítva – önálló életet.

Csalárd módon azonban mindhárom: *hívő, alkotó és felfedező az érték után* kutat. Megtagadja ím *önmagát*, nyújtózkodik, tapogat, maga elé nyúl ... ekképpen leplezve, ó jaj, csúfos kudarcát. Im-igyen válik kincsemmé a dolog, mely Énemtől távol heverész. Így válik kincsemmé minden, mi kincsemmé különben nehezen lehet. Leend ekképpen tér és idő az értékelés roppant malmává: *benne mindenem ím értékévé öröltetik*. Ám amíg jár ez a kerék, tér és idő szaladozik, pörög mint háborodott elemek, zúgva, csapongva hasítják keresztbe-kasul szegényt, testemet, fölértékelve mindent, mit föllelni vélnek, *mi tehát nem Én vagyok*.

De a sanda fölismerés, a képlékeny eszme él. Ez az eszme jelen van és napról-napra érlelődik az emberi főben. Kitisztul, majd egészen elvékonyodik, mire az elmúlás gondolatával bajlódó értelem így vagy úgy észreveszi: *most már van véleménye a világ folyásáról*.

Felhasznált irodalom és szerzői jogok

- Alfred Brendel – Tűnődés a zenéről – Fordította Dávid Gábor – Zeneműkiadó Budapest
- Célestin Deliege – Beszélgetések Pierre Boulezsal – Fordította Takács Ágnes – Zeneműkiadó Budapest
- Gólyavári esték – A gondolkodás évszázadai – Előadók: Vekerdi László, Szabó Árpád, Borzsák István, Kádár Zoltán, Csongor Barnabás, Maróth Miklós, Sain Márton, Endrei Walter, Benedek István, Makkai László, Fehér Márta, Gazda István, Bogdán István, Nagy Dénes, Szabadváry Ferenc, Juhász-Nagy Pál, Vida Gábor, Bíró Gábor, Birtalan Győző, Lovász László, Balázs Lajos, Károlyházi Frigyes – RTV-Minerva, Budapest, 1986
- Molnár Antal – A zenéről – népszerű előadások – Zeneműkiadó Vállalat, Budapest – 1963
- Módis Ákos – Öt perccel hat után – Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Irattára / 2007
- Nietzsche Frigyes – Im-Igyen szóla Zarathustra – Fordította Dr. Wildner Ödön. 1908. – Grill Károly Könyvkiadó
- Werner Heisenberg – Válogatott tanulmányok – Fordították: Morlin Zoltán, Kis István, Graff György, Simonffy Géza – Gondolat Kiadó – 1967

* * *

Ezt a munkát Nietzsche Frigyes
„**Im-Igyen szóla Zarathustra**” című könyve
magyarországi kiadásának 100. Évfordulója
alkalmából, „azon sok konok erőfeszítés” emlékére
megkésve adom közre.

A „**Törekvések a filozófia speciális ágainak kibontására**” című,
alkotásra a teljes szerzői jogok:

© 2009 Módis Ákos

Szerzői jog a címlapon lévő
„**Portré térben és időben**” című és más egyéb hivatkozott képre:

© 2006, 2007 Módis Ákos